

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему: **РЕФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В
КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Виконала: студентка 6 курсу 637-МЗ групи
галузі знань:
28 Публічне управління та адміністрування
спеціальності:
281 Публічне управління та адміністрування
Репіна Ірина Юріївна

Керівник: кандидат політичних наук,
доцент б.в.з.
Габро Ірина Володимирівна

Рецензент: Кандидат історичних наук,
доцент Малиновська Наталія Леонідівна

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРО ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	8
1.1. Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження.....	8
1.2. Категоріальний апарат дослідження.....	13
1.3. Досвід виборчих систем європейських країн.....	22
РОЗДІЛ 2	
ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	31
2.1. Становлення виборчої системи в Україні.....	31
2.2. Нормативно-правові засади проведення виборів в Україні.....	38
2.3. Правовий механізм як основна складова реформування виборчої системи України.....	52
РОЗДІЛ 3	
ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	60
3.1. Окремі недоліки національного виборчого законодавства в контексті європейської інтеграції України.....	60
3.2. Перспективи розвитку національної виборчої системи.....	69
3.3. Виборчий кодекс — як шлях вдосконалення виборчого законодавства України.....	77
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄС - Європейський Союз

ПАРЄ - Парламентська Асамблея Ради Європи

ВРУ — Верховна Рада України

УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦВК — Центральна Виборча Комісія

ОБСЄ — Організація з безпеки і співробітництва в Європі

БДПЛ — Бюро демократичних інститутів та прав людини

ЗМІ — Засоби масової інформації

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Європейський вибір українського народу зумовлює до удосконалення виборчої процесу та призводить до реформування виборчої системи України.

Європейські орієнтири спонукають Українську державу до розбудови демократичного політичного устрою, основними елементами якого є верховенство права, повага до прав та свобод людини й громадянина, проведення легітимних, вільних, чесних виборів та інше.

На сьогоднішній день не існує ідеальної виборчої системи. В кожній державі виборча система утворюється індивідуально, і залежить від деяких факторів: історичних, політичних та культурних. Усі виборчі системи мають свої переваги та недоліки, і тому для нашої країни реформування виборчої системи має особливе значення, бо це є шляхом демократичного розвитку держави. Адже з огляду на досвід європейських країн, професійність державного управління, багато в чому залежить від ефективної роботи законодавчого органу.

Процеси європейської інтеграції, внутрішньополітичні зміни, пов'язані з виникненням нових партій і громадських організацій, активізація інституцій громадянського суспільства – ось далеко не повний перелік чинників, які спонукають до реформування виборчої системи, пошуку її найбільш оптимальної моделі для України.

Розгляд різних типів виборчих систем, аналіз позитивних і негативних рис існуючих у світі виборчих моделей, вивчення досвіду їх впровадження та функціонування є вкрай необхідним для реформування виборчого законодавства.

Метою дослідження є аналіз виборчих систем та норм законодавства, які опосередковують їх функціонування і реформування. З урахуванням мети дослідження було визначено наступні завдання:

- дослідити стан наукової розробки проблеми та джерельну базу

дослідження реформування виборчої системи;

- визначити категоріальний апарат дослідження реформування виборчої системи;
- вивчити досвід виборчих систем в європейських країнах;
- дослідити становлення виборчої системи в Україні;
- проаналізувати нормативно-правові засади проведення виборів в Україні;
- розглянути правовий механізм, як основну складову реформування виборчої системи;
- визначити окремі недоліки національного виборчого законодавства та визначити перспективи розвитку національної виборчої системи;
- дослідити Виборчий кодекс, як шлях удосконалення виборчого законодавства України.

Об'єктом дослідження є виборча система України.

Предметом дослідження є особливості реформування виборчої системи України в контексті євроінтеграційних процесів.

Методи дослідження. У ході виконання магістерської роботи було використано такі методи: описовий – для розкриття сутності виборчих систем в європейських країнах; формально-логічний метод – для визначення поняття "виборча система" і для його подальшого застосування; системний – для аналізу особливостей сучасної виборчої моделі; порівняльний – для виявлення позитивних і негативних рис мажоритарної та пропорційної виборчих систем; структурно-функціональний для аналізу можливих наслідків застосування різних виборчих моделей в Україні.

Системний підхід є методологічною основою всієї роботи й використовується для вирішення більшості завдань дослідження. Зокрема, з позицій системного підходу розглянуто основні тенденції та напрями правового регулювання виборчого процесу на сучасному етапі державотворення. Для аналізу законодавчих актів та нормативних документів використовувався системно-аналітичний метод.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, магістерська робота є першим комплексним дослідженням реформування виборчої системи України в контексті євроінтеграційних процесів.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у тому, що:

- уточнено поняття «виборчий процес», під яким варто розуміти політичний, соціальний та державно-управлінський процес, спрямований на організацію та проведення виборів, в результаті якого відбувається оновлення органів (суб'єктів) державного управління, що здійснюється в межах чітко сформованого правового поля.

- запропоновано задля розвитку національної виборчої системи в контексті євроінтеграційних процесів доопрацювати та прийняти Виборчий кодекс України, провести інформаційно-роз'яснювальну кампанію щодо особливостей пропорційної виборчої системи з відкрити списками, підвищити кваліфікацію персоналу виборчих комісій та законодавчого закріплення чітких вимог до посади члена виборчих комісій усіх рівнів, не допустити використання адміністративного ресурсу для втручання в перебіг виборчого процесу та впливу на результати виборів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення магістерської роботи щодо реформування виборчої системи України в контексті євроінтеграційних процесів можуть бути використані в діяльності державних органів управління виборчим процесом; у науково-дослідній роботі для подальшого вивчення реформування виборчої системи; у навчальному процесі вищих навчальних закладах за професійними програмами підготовки магістрів державного управління; у навчально-методичній роботі при розробці й удосконаленні навчальних курсів, написанні підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, навчально-методичних матеріалів тощо.

Особистий внесок магістранта. Магістерська робота є самостійним завершеним дослідженням. Наукові положення, розробки, результати, висновки і рекомендації отримані автором самостійно.

Публікації. За результатами дослідження видано наукові тези, що відображають основні положення дослідження.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 106 сторінок, з яких основний текст складає 93 сторінки. Список джерел - 91 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРО ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження

Україна обрала демократичний, європейський шлях розвитку, а це в свою чергу впливає на зміни в законодавстві. Реформа виборчої системи — це важливе питання для будь-якої країни. Хоча політичні партії та політики можуть бути зацікавлені у покращенні виборчого процесу, але задля власної вигоди вони також зацікавлені впливати на механізми виборчої системи. Єдиним виходом з цієї ситуації є пошук компромісу при зміні виборчої системи, в той час як часті зміни виборчого законодавства не сприяють стабільності демократії.

Євроінтеграція – цивілізаційний вибір України, одна з важливих вимог Революції гідності. Виступаючи 27 квітня 2015 року на XVII саміті Україна – ЄС, Президент України П. Порошенко зазначив, що перспектива членства у ЄС є головним орієнтиром українських ідей до змін і ключовою метою, заради якої проводяться реформи. Як невід'ємна частина Європи наша держава орієнтується на діючу модель соціально-економічного розвитку. Політичні переваги інтеграції України у ЄС пов'язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності та демократії.

В основу дослідження покладено здобутки вітчизняних учених, що мають відношення до теми дослідження. Проблемні питання, що прямо чи опосередковано стосуються реформування виборчої системи України, досліджували науковці та дослідники: А. Андрійцьо, В. Генералюк,

І. Климкова, О. Майданник, М. Наход, М. Остапенко, О. Новиков, Є. Поляков, П. Романюк, Д. Смолінська та інші.

Дослідженню основних історичних етапів становлення виборчої системи в Україні та досвід європейських країн, різних аспектів виборчих процесів присвячені роботи вчених: М. Баймуратов, С. Батура, Н. Гербут, В. Кальник, Б. Райковський, В. Олексенко, І. Пирога, Г. Пономарьов, М. Савчин, І. Сліденко, О. Чоловська, О. Шумляк та інші.

Щодо шляхів формування, оновлення виборчої системи, вдосконалення виборчого законодавства, прийняття та перспективи Виборчого кодексу розкривають у своїй праці такі вчені: Н. Богашева, І. Дробуш, Д. Енніс, В. Когутюк, І. Мельник, Б. Райковський, К. Турчинов та інші.

Особливо гостро питання щодо необхідності зміни виборчої системи постало з подіями 2013-2014 років, а після виборів до парламенту у 2014 року зобразилось у коаліційній угоді. З різних причин процес реформування так і не доведений до кінця. В липні 2019 року ВРУ прийняла Виборчий кодекс України, в якому головне питання це зміна виборчої системи. Тому і в коаліційній угоді 2014 року серед ключових змін було передбачено перехід до пропорційної виборчої системи з відкритими списками на парламентських та окремих місцевих виборах. Окрім цього, рекомендації щодо запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками містяться в окремих висновках Венеціанської комісії, а також зображені у резолюціях ПАРЄ [70 с. 228-229].

Резолюцією ПАРЄ №1755 від 04.10.2010 року наголошується, що єдиний шлях, яким можна забезпечити постійну політичну стабільність, є зміни в конституції, які встановлять чіткий розподіл влад, а також запровадять належну систему стримувань і противаг між та в середині виконавчої, законодавчої та судової гілок влади. Асамблея рекомендує ухвалити в Україні Виборчий кодекс, та запровадити нову виборчу систему - пропорційну, з відкритими списками в регіональних виборчих округах.

На сьогоднішній день Виборчий кодекс повернутий до парламенту

доопрацювання разом з пропозиціями Президента.

Аналізуючи ці та інші праці вітчизняних науковців з проблеми дослідження, розглянемо основні проблеми реформування виборчої системи.

Як зазначає К. Турчинов головна проблема оновлення виборчого законодавства полягає в тому, що багато змін відбулися не з метою удосконалення законодавства, а задля створення умов правлячим політичним силам впливати на виборчий процес та його результати [83, с. 14]. Також автор зазначає, що держава має незахищеність виборчого законодавства від політичних маніпуляцій, що впливає на прозорість виборчого процесу, обмежує демократичність та впливає на об'єктивність волевиявлення населення. В нашій країні вже є звичним явищем внесення змін до виборчого законодавства в час виборчого процесу, а це призводить до нестабільності у суспільстві та маніпуляцій від політичних партій. Тому і потрібно законодавчо врегулювати це питання.

Науковець О. Майданник у своїй роботі досліджує найбільш прийнятну модель виборчої системи для України, розкриває значення, суть мажоритарної та пропорційної системи, окреслює напрями реформування виборчого законодавства. Також автор наголошує, що на відміну від мажоритарної пропорційна виборча система надає можливість балотуватися виключно партійним представникам і позбавляє такої можливості безпартійних громадян. Виборець, своєю чергою, позбавляється права голосувати за безпартійного кандидата [41, с. 77]. Ця думка автора важлива і доречна та доводить те, що саме така виборча система дає змогу політичним партіям укріпити свої позиції. Однією з проблем Українських партій є те, що в нас немає цілком ідеалістичної партії, і це призводить до безвідповідальності партій перед своїми виборцями. Перед виборами лідери партій багато обіцяють, а після виборів не виконують своїх обіцянок, тому що партії не мають головної ідеї.

На думку автора В. Генералюка важливим є, створення інституційних перешкод задля запобігання корпоратизації політичного процесу. Для цього

слід здійснити реформу виборчого законодавства у напрямі впровадження пропорційної моделі за відкритими списками. Необхідно схвалити законодавчі норми, які б зробили відкритими фінансування партій та виборчих кампаній і унеможливити монополізм у їх фінансуванні [18, с. 96].

У статті О. Чоловської охарактеризовані критерії та підходи аналізу виборчих систем, що застосовуються на місцевому рівні. До існуючих критеріїв задля аналізу виборчих систем на місцевому рівні вчена пропонує додати наступні: аналіз впливу на місцеві вибори проведення парламентських чи президентських виборів, аналіз виборчих систем на місцевому рівні відповідно щодо обрання колегіального або одноосібного представницького органу, аналіз відповідно до рівня проведення виборів.

Вчений О. Когутюк розкриває розвиток сучасного виборчого законодавства в Україні, який відбувається під впливом міжнародних виборчих стандартів, що зумовлено процесами глобалізації та інтеграції, зокрема обранням курсу на європейську інтеграцію як стратегічного напрямку розвитку нашої держави. Також вчений розкриває основні складові впливу євроінтеграційних процесів на вибір оптимальної виборчої системи, яка б відповідала основним вимогам та принципам європейських виборчих стандартів.

Чинна виборча модель провокує політичні конфлікти в державі. Ця виборча система фактично унеможлиблює оновлення політичних груп, лідерів і деформує етичні норми політичної діяльності.

Такі відомі британські дослідники, як Е. Лейкман і Дж. Ламберт стверджують, що вдалий вибір виборчої системи може забезпечити формування представницького органу, який показує основні напрями суспільної думки, утворення уряду, що відповідає волі більшості виборців, обрання представників, здатних виконувати функції держави [18, с. 96].

Варто відзначити статтю українських науковців О. Новикова та А. Андрійцо, яка присвячена розкриттю актуальних питань реформування виборчої системи в нашій державі. Вчені характеризують важливі недоліки

змішаної виборчої системи в Україні, та визначають чому саме чинна змішана виборча система існує в нашій державі. Цікавими є пропозиції авторів щодо необхідності запровадження в Україні пропорційної виборчої системи відкритих списків.

У своїй роботі О. Новиков відзначає, що чинна змішана (пропорційно-мажоритарна) система не відповідає сучасному розвитку політичної системи в Україні і має багато недоліків, а тому потребує негайного реформування. Думка автора дуже доречна, тому що пропорційна виборча система з відкритими списками надасть можливість усунути ряд недоліків чинної виборчої системи та призведе до таких позитивних змін:

- мінімізує вплив корупційних схем та зменшить шанси проведення до ВРУ непрофесійних кандидатів;
- зросте загальна зацікавленість виборців до виборчого процесу та кандидатів;
- зросте конкуренція між політиками в самій партії, кожний кандидат змушений буде працювати на зацікавленість виборців до своєї кандидатури.

Джерельна база дослідження охоплює значне коло джерел. Матеріали, використані при написанні роботи, умовно можуть бути поділені на кілька груп. Перша група джерел – акти національного законодавства (закони України, укази та розпорядження Президента України, постанови Кабінету міністрів України, інші законодавчі акти щодо організації виборчого процесу в Україні). До другої групи джерел відносяться нормативно-правові акти міжнародних організацій та урядів зарубіжних країн. Третю групу складають інформаційні повідомлення офіційних сайтів органів державної влади та місцевого самоврядування України.

Отже, аналіз стану наукової розробки досліджуваної проблеми показав, що в сучасній науці проблему реформування Виборчої системи України в контексті євроінтеграційних процесів розкрито досить ґрунтовно. Однак, більшість досліджень розкривають або теоретичні аспекти, або містять критику та визначають недоліки пропорційної системи з відкрити списками

та Виборчого кодексу України. Об'єктивних, комплексних робіт щодо тенденцій виборчого процесу в контексті євроінтеграційних процесів в Україні є досить небагато. Саме ці обставини визначили вибір теми магістерської роботи, об'єкта, предмета та мети дослідження.

1.2. Категоріальний апарат дослідження

Дослідження стану наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження реформування виборчої системи України потребує осмислення змістовного наповнення його термінологічної основи, значний внесок у який внесли українські вчені.

Зокрема, в основу дослідження покладено такі ключові поняття, як «вибори», «виборчий процес», «виборча система», «мажоритарна виборча система», «пропорційна виборча система», «змішана виборча система», «виборча формула», «управління виборчим процес», «виборче законодавство».

Найбільш поширеною формою прямого народовладдя є вибори. Традиційно поняття «вибори» наукою державного управління та правом розглядається як державно-правовий інститут.

Дослідники Ю. Ключковський та Д. Ковриженко, у своїх наукових роботах розглядають вибори як державно управлінський процес, здійснюваний у межах чіткого правового регулювання, та практично ідентифікують його з терміном «виборчий процес» [34, с. 2].

Вибори як політико-правовий механізм включають у себе не лише акт народного волевиявлення, але й сукупність управлінських процедур. Вітчизняні дослідники в цьому контексті використовують термін «виборчий процес», або є його синонімічне словосполучення «електоральний процес» [34, с. 2].

«Вибори» - процес, у результаті якого певна сукупність людей, часто організована в політичні об'єднання (партії) шляхом голосування формує державний орган або виборну посаду.

Вибори є головною характеристикою участі громадян у політичному житті країни. Виборчу систему розглядають разом з виборами, наслідком існування яких вона і є. Відповідно виборча система - ключовий елемент політичної системи. Їй належить провідна роль у формуванні органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування, оновленні політичної еліти, легітимації влади та відображенні громадянських настроїв [86, с. 55].

У своїй праці Б. Райковський зазначає, що вибори — сполучна ланка між суспільством і державою. З погляду політичних партій, вибори — це механізм, котрий визначає участь громадян у державній владі в тій мірі, в якій вона може здійснюватися парламентом. З погляду кандидатів, вибори — визначають не тільки їх шанси на участь у формуванні державної волі, а і те, чи вдасть їм одержати депутатський мандат. В цьому і полягає зміст виборів, щоб виборець визначив успіх партії чи кандидата [66, с. 56].

Відмінною рисою виборчого процесу порівняно з поняттям «вибори», є те, що виборчий процес є більш конкретизованим поняттям, тому і думки вітчизняних вчених з цього питання фактично схожі.

Зокрема, О. Чоловська, дає таке визначення: виборча система — сукупність у формуванні представницьких законодавчих судових виконавчих органів, вираження волі виборців, яка за законодавством вважається достатньою для визначення результатів виборів легітимними. Автор зазначає, що існує три розуміння цього поняття: вузьке, нормативно-правове та широке. Вони не заперечують одне одного, але розглядають виборчу систему із різних боків, зокрема як:

- спосіб переведення голосів виборців у мандати депутатів та владні посади (два способи: мажоритарний та пропорційний);
- порядок формування виборчих органів держави та спосіб, у який

розподіляються депутатські мандати;

- сукупність суспільних взаємовідносин, взаємодій, процесів, інститутів, цінностей, а також норм, які визначають формування виборних органів держави [86, с. 55].

Також, у широкому сенсі під виборчою системою розуміють систему суспільних відносин, що охоплює порядок організації і проведення виборів представницьких органів влади й органів місцевого самоврядування. До сфери цих відносин входять питання визначення кола виборців та політиків, яких вибиратимуть, створення виборчих дільниць, створення виборчих органів, і відносини, які виникають на кожній стадії виборчого процесу. Регулюють виборчу систему норми виборчого права.

У вузькому значенні поняття «виборча система» - спосіб визначення результатів виборів, від якого залежить порядок поділу депутатських мандатів і сам механізм організації виборів.

У правовому контексті виборчу систему розглядають, як сукупність визначених виборчим законодавством механізмів і процедур, пов'язаних з формуванням органів влади.

Виходячи з наведених вище визначень виборчої системи, можна зробити висновок, що до компонентів аналізу виборчих систем належать: виборча формула, структура виборчого бюлетеня, структура виборчого округу, способи голосування, висування кандидатів, особливості активного і пасивного виборчого права, механізми проведення виборчих кампаній. Вчені вважають, що до складу виборчої кампанії для аналізу її наслідків треба включити ще такі компоненти:

- кількість кандидатів і партій, які беруть участь у виборах;
- загальне виборче право і правила реєстрації виборців;
- свобода доступу виборів до виборчих процедур;
- свобода доступу виборів до виборчих процедур політичних партій;
- правила фінансування виборчої кампанії;
- строки виборчої кампанії.

Такі компоненти аналізу традиційно застосовуються до розгляду виборчих систем різного рівня [86, с. 55-56].

Одним із основних компонентів виборчих систем є «виборча формула». Виборча формула — критерії за якими визначається переможець або переможці виборів. Доцільно зазначити вузьке та широке визначення виборчої формули. Під вузьким розуміють технологію розподілу голосів виборців, а широке розуміння включає технологію розподілу і технологію визначення переможців виборів. Тобто у широке визначення входить вузьке визначення виборчої формули, кількість мандатів на виборчих округах, електоральний поріг і структура бюлетеня.

Виділяють три основних типи виборчих формул та відповідно виборчих систем:

1. мажоритарна виборча система;
2. пропорційна виборча система;
3. змішана виборча система.

Мажоритарні виборчі системи є історично давнішими (історично першими), їх назва походить від французького *majorité*, що означає більшість.

Мажоритарна виборча система — це виборча система, завдяки якій перемагає той кандидат (або кандидати), який отримав (або отримали) встановлену законом більшість голосів виборців.

Залежно від того, як установлюють вищезазначену більшість, виокремлюють мажоритарну виборчу систему абсолютної і відносної більшості. Рідше використовують системи преференційного чи безпосередньо-конкурентного голосування. Мажоритарна формула відносної більшості існує тоді, коли перемогу на виборах отримує кандидат, що отримав відносну більшість голосів виборців, тобто більше чим будь-який його суперник. Натомість, мажоритарна формула абсолютної більшості означає, що для перемоги кандидатам потрібно набрати більше п'ятдесяти відсотків голосів виборців. Система має два види: голосування в два тури і з альтернативним голосом. Перший вид здійснюється по одномандатних

округах. Якщо жоден із кандидатів не набирає в першому турі необхідної більшості голосів, проводиться другий тур. Така виборча система із альтернативним голосом проводиться там, де виборець має право фіксувати порядок пререференцій між усіма кандидатами в одномандатних округах [86, с. 56].

Переваги мажоритарної системи - це можливість формування ефективно стабільного і дієвого уряду, вона дозволяє сильним партіям легко перемагати на виборах і створювати однопартійні уряди.

Недоліки мажоритарної системи: для розподілу парламентських мандатів має значення тільки факт одержання кандидатом відносної більшості голосів; голоси, віддані всім іншим кандидатам, до уваги не беруться і не враховуються; значна частина виборців залишається непередставленою в органах влади; партія, що одержала менше голосів ніж її суперники, може виявитися представленою в парламенті більшістю депутатських мандатів; дві партії, що набрали однакову або приблизну кількість голосів, проводять в органи влади не однакову кількість кандидатів [29, с. 67].

Пропорційна виборча система — це виборча система, відповідно до якої депутатські мандати розподіляються між списками кандидатів пропорційно до кількості голосів, які отримав кожний з цих списків. Ця система передбачає той факт, що виборець голосує не за конкретну особу, а за конкретну партію, яка надає свій список кандидатів. Розрізняють пропорційну систему:

- з «жорсткими» списками;
- з «м'якими» списками;
- з «напівжорсткими» списками.

Всі пропорційні виборчі системи, які застосовуються в країнах ЄС, класифікують за декількома критеріями:

1. за величиною виборчих округів;
2. за ступенем «персоніфікованості» пропорційної системи;

3. за рівнем (стадіями) розподілу мандатів між партіями;
4. за способами розподілу нерозподілених мандатів між партіями;
5. за способами визначення партій, які допускаються до участі у розподілі мандатів в округах.

Суть пропорційної системи полягає у пропорційному розподілі мандатів відповідно до розподілу голосів. Розподіл голосів за пропорційною системою може відбуватися за квотою або за дільниками. При цьому, всі методи розподілу мандатів поділяють на: методи найбільшого середнього, методи найбільшого залишку, методи дільників. Наприклад, може бути встановлено квоту (зазвичай обчислюється шляхом ділення загальної кількості голосів, поданих у певному окрузі за кандидатів, на кількість мандатів у цьому окрузі), яка буде відніматися від голосів, які подані за певну партію, кожного разу, коли партії видаватиметься мандат. Інший спосіб розподілу мандату є призначення послідовності дільників. Щоразу, коли партія отримує мандат, загальну кількість поданих за неї голосів ділять на відповідний дільник. Найчастіше використовують послідовність, за якою мандати надаються тим партіям, які мають «найбільше середнє» на кожному з кроків [86, с. 56-57].

Переваги пропорційної системи: сформовані органи влади показують реальний стан політичного життя суспільства, розстановку політичних партій; сприяють розвитку політичного плюралізму і багатопартійності; забезпечують систему взаємозв'язку між організаціями громадянського суспільства і державою.

До недоліків пропорційної системи відносять: виникають труднощі при формуванні уряду, тому що, не вистачає домінуючої партії з чіткою та конкретною програмою; створюються багатопартійні коаліції, що включають партії з різними цілями і завданнями. Уряди, створені на такій основі, відзначаються нестабільністю, політичні сили які не користуються підтримкою в межах усієї країни, можуть отримати представництво в органах державної влади. Внаслідок того, що голосування відбувається не за

конкретних кандидатів, а за партії, ця обставина встановлює жорстку залежність депутатів від своїх партій та її керівництва. Ця обставина перешкоджає парламентарям і негативно позначається на процесі обговорення і прийняття важливих законодавчих актів [29, с. 67-68].

І змішана виборча система — це виборча система, що є комбінацією мажоритарної та пропорційної виборчих систем. На практиці відомо декілька різновидів змішаної виборчої системи. Найбільш поширеним є лінійне змішування, за яким одна частина парламенту обирається за мажоритарним, а інша за пропорційним принципом.

Дослідники часто вважають, що виборчі системи повинні відповідати суспільним і політичним реаліям країни. Це не означає, що для кожної країни можна підібрати ідеальну виборчу систему. Різні суспільні системи мають свої особливості, які впливають на результати виборів.

До основних факторів, що мають вплив на вибір виборчої системи у різних країнах, відносять: етнічний склад населення, економічні умови, партійно-політичну систему, згоду еліт, громадську думку. Характер контекстових чинників різниться в різних країнах залежно від соціальних, історичних та економічних особливостей [46, с. 3].

Поверховий аналіз окремих контекстових факторів свідчить про те, що ними не можна нехтувати. Наприклад, існування різних етнічних груп у будь-якій країні відіграє важливу роль у становленні виборчих інституцій. Економічні умови часто впливають на структуру та склад виборних органів.

Окрім факторів особливе значення під час розробки виборчих систем мають критерії, спираючись на які можна визначити, що необхідно створити і чого слід уникнути, яким має бути виконавча влада і представницький орган [46, с. 4].

Першим критерієм експерти називають забезпечення представництва та віддзеркалення структури суспільства. Забезпечити представництво можливо в декількох формах. Територіальне представництво означає, що кожен регіон (місто, область або виборчий округ) повинні мати своїх представників у

парламенті, обраних у цьому регіоні, підзвітних виборцям які за них голосували. Представницький орган повинен також відображати політично-партійну ситуацію та ідеологічний поділ суспільства. Якщо половина виборців проголосувала за політичну партію, яка не отримала жодного місця в парламенті, то така система в повну міру не відображає погляд виборців. Структурне представництво передбачає «дзеркальне» відображенням суспільства парламентом. Коректно структурований парламент повинен мати у своєму складі як чоловіків, так і жінок, молодих і старших представників, багатих і бідних, представляти різні релігійні, мовні та національні групи суспільства.

Другий критерій — доступність, зрозумілість і значущість виборів для самих виборців. Якщо участь у голосуванні якимось чином ускладнена або якщо голоси виборців мало впливають на управління державою, то вибори будуть не цікавими і мало значити для виборців. Також процес голосування залежить від того, наскільки складним і великим є виборчий бюлетень, наскільки легко виборець може дістатись до виборчої дільниці, наскільки повним і чистим є список виборців і наскільки впевненим може бути виборець у тому, що немає фальсифікації.

Четвертим критерієм дослідники визначають заохочення політичних партій до пошуків широкої підтримки. Тобто, рівень захищеності демократичного режиму від внутрішньої дестабілізації вимагає підтримки ефективних та сильних партій. Крім зменшення загрози виникнення внутрішнього конфлікту в суспільстві, партії, які спираються на широкі маси та різні соціальні групи людей, мають більше шансів виражати реальну суспільну думку, ніж ті партії, які відстоюють вузькі або регіональні інтереси.

П'ятий критерій — це сприяння формуванню стабільності та ефективної виконавчої влади. Здійснення ефективної законодавчої роботи, частково пов'язане з наявністю дієвої парламентської більшості, що, у свою чергу, залежить від виборчої системи.

Шостий критерій — забезпечення підзвітності влади та дотримання

посадовцями своїх передвиборних обіцянок.

Відповідність міжнародним стандартам як критерій набув важливості порівняно недавно і береться до уваги під час розробки виборчих систем. До формалізованих міжнародних документів належить Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН 1966 року, а також резолюції, висновки і рекомендації, що стосуються організації та проведення демократичних виборів розроблені Радою Європи, ЄС, Організацією з безпеки та співробітництва в Європі, Венеціанською комісією.

Аналіз факторів, що впливають на становлення виборчих систем та управління виборчим процесом, показує, що найбільше значення мають фактори, що ґрунтуються на історичному досвіді та зовнішньому впливові, але особливе місце займають інтереси основних політичних гравців, які найчастіше домінують при прийнятті рішень стосовно виборчих систем [46, с. 7].

Поняття «управління виборчим процесом» вчені трактують як комплекс заходів, необхідних для підготовки та проведення виборів, що здійснюється сукупністю органів управління виборчим процесом із залученням інших органів влади.

Доцільна думка В. Когутюка, який визначає «державне управління виборчим процесом» - як комплекс чітких та послідовних управлінських дій, передбачених чинним законодавством та необхідних для підготовки і проведення відкритих та прозорих виборів, що здійснюється органами виконавчої влади за сприяння чи участі інших органів влади та представників громадянського суспільства. [34, с. 5].

Українські науковці трактують «виборче законодавство», як сукупність законодавчих та інших нормативно-правових актів України, якими регулюється організація підготовки та проведення виборів.

До виборчого законодавства відносять: Конституція України, зокрема третій розділ, що має назву: «Вибори. Референдум», Закони України: «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України»,

«Про місцеві вибори», «Про центральну виборчу комісію», «Про Державний реєстр виборців» тощо.

Окрім того, наша держава орієнтується на міжнародні стандарти та виконує основні нормативно-правові акти, пов'язані з організацією, проведенням та управлінням виборчим процесом. Міжнародні стандарти та критерії виборів визначені низькою документів ООН та інших міжнародних документів.

Таким чином, чітке розуміння і застосування ключових термінів дослідження надасть змогу кращого розуміння виборчого процесу в цілому, а запозичення європейського досвіду сприятиме модернізації державного управління виборчим процесом. Крім того, управління виборчим процесом здійснюватиметься ефективніше за умови, якщо під час розробки виборчих систем будуть максимально враховані фактори та критерії, притаманні цьому процесу в демократичних країнах.

1.3. Досвід виборчих систем європейських країн

У багатьох документах Ради Європи підкреслюється, що вибір виборчої системи є одним з найважливіших рішень для будь-якої демократичної держави. Виборча система має вплив на репрезентативність і глибоко впливає на політичне життя країни в цілому. В країнах-членах Ради Європи існують різні види виборчих систем і кожна з них має свої переваги та недоліки. Не існує єдиної моделі, яку можна рекомендувати всім країнам як найкращу. Вибір виборчої системи залежить від ряду факторів, що включають історичне минуле, політичну та партійну системи. Метою ПАРЄ є прийняття єдиного розуміння принципів, за якими вибори характеризуються як «чесні та вільні» відповідно до демократичних стандартів, незалежно від типу виборчої системи, а також забезпечення дотримання цих принципів під

час виборів на всій території Ради Європи, створюючи тим самим найбільший у світі простір «вільних та чесних» виборів.

Становлення та реформування виборчих систем було і залишається невід'ємною складовою демократичних процесів у європейських країнах.

Перед тим як впроваджувати нову виборчу систему доцільно проаналізувати досвід розвинених, демократичних, європейських країн.

До основних контекстових факторів, що мають вплив на вибір виборчої системи у різних європейських країнах, прийнято відносити такі: етнічний склад населення; економічні умови; партійно-політичну систему; згоду еліт; громадську думку. Характер контекстових чинників різниться в різних країнах залежно від соціальних, культурних, історичних та економічних особливостей.

Поверховий аналіз окремих контекстових факторів свідчить про те, що ними не можна нехтувати. Наприклад, економічні умови, які на перший погляд, не мають суттєвого впливу на характер виборчих законів, часто впливають на склад та структуру виборчих органів [46, с. 3].

Аналізуючи кожну виборчу систему, що застосовується для обрання парламентів (або їх нижніх палат) у європейських країнах, то найбільш поширеною є пропорційна система голосування – за партійними списками її використовують 34 держави континенту, що становить 72 %. Як правило, партійні списки є відкритими, за винятком Іспанії, Молдови, Росії та України. Далі за популярністю є змішані виборчі системи, їх використовують у 8 країнах. Чисто мажоритарну систему використовують для обрання парламентів лише у 4 європейських країнах [48].

На сьогодні пропорційні системи застосовуються на парламентських виборах у багатьох країнах ЄС під час формування нижніх палат парламентів чи однопалатних парламентів. Їй віддають перевагу Австрія, Бельгія, Греція, Данія, Естонія, Італія, Іспанія, Кіпр, Латвія, Люксембург, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Чехія, Швеція. Голосування при цьому відбувається за партійними списками, які зазвичай (за

винятком Іспанії) є відкритими.

Розглянемо спочатку виборчі системи двох країн: Польщі та Португалії. Обрано саме ці країни, оскільки, по-перше, вони за наявності пропорційної системи парламентських виборів ще й мають подібний до України формат напів президентської республіки з главою держави, який обирається всенародно. Наведені держави демонструють спільні тенденції розвитку взаємодії між президентом і парламентом, на які і впливає виборча система.

Відповідно до Виборчого кодексу Польщі для виборів Сейму територія Польщі поділяється на 41 виборчий округ, у кожному з яких обирається певна кількість депутатів (від 7 до 16) відповідно до кількості виборців, які там проживають. Виборчий округ охоплює територію воєводства або його частину. Межі виборчого округу не можуть порушувати меж повітів та міст на правах повітів, які до нього входять. Право висування кандидатів на виборах належить виборчим комітетам, які і утворюють політичні партії, коаліції або виборці. Виборчі комітети займаються проведенням виборчих кампаній. Комітети створюють їх керівні органи. Громадяни можуть створювати виборчі комітети виборців. Для створення такого комітету треба зібрати щонайменше 1000 підписів громадян. Кандидат не має права бути внесеним більше, ніж до одного окружного списку, та не може одночасно брати участь у виборах до Сейму та Сенату. У день виборів виборець має право голосувати лише за один список виборчого комітету і за одного кандидата з цього списку. Для отримання мандатів виборчі комітети партій повинні набрати щонайменше 5% голосів з усієї країни, а коаліційні комітети - 8%. Відповідно до окружних списків виборчих комітетів розподіляються мандати у кожному виборчому окрузі пропорційно від числа набраних голосів. А відповідно з кожного окружного списку депутатами стають кандидати, які незалежно від їх порядкового номеру, набрали найбільше голосів [49, с. 960-961].

В такій країні, як Португалія застосовується пропорційна виборча система з жорсткими списками. Кожне з політичних об'єднань-учасників

виборів (партія, блок) пропонує свій виборчий список, надають самостійно послідовність розташування у ньому прізвищ кандидатів у депутати. Отже, якщо це об'єднання склало список зі 100 кандидатів і отримало на виборах 10 відсотків голосів, то перші 10 осіб із списку автоматично стають депутатами. При цьому виборці не впливають на персональний склад партійної парламентської групи - фракції [83, с. 16].

Також доцільно розглянути Бельгію. Пропорційна система вперше була запроваджена в цій країні для порятунку Ліберальної партії від зникнення. Бельгія доволі часто жила без уряду по кілька місяців поспіль. Найдовший період роботи Бельгії без уряду — один рік і сім місяців (2010-2011 роки). Загалом, у Бельгії працювало 47 урядів, при цьому середній термін роботи уряду складає один рік і п'ять місяців. Тобто, більшість урядів Бельгії не мало достатньо часу, щоб запровадити в життя важливі реформи. За пропорційною системою виборці голосують за певні політичні платформи, а не за позицію окремих людей, тому така виборча система переважає в розвинених демократичних країнах. З появою пропорційної системи в Європі до ліберально - демократичної системи були об'єднані анти-системні, зовнішньо створені партії - соціалістичні і католицькі партії. Існування соціалістичних партій в коаліційних урядах дещо пом'якшувало радикалізм їх ідеології. Серед недоліків цієї системи, є те, що до парламенту можуть потрапити малочисельні не впливові партії. Для регулювання таких випадків встановлюється відсотковий бар'єр - у різних країнах різний (в перше було застосовано для виборів у Бундестазі).

Доцільно розглянути виборчу систему Ірландії, тому що наша країна в майбутньому планує перейти на таку ж виборчу систему. В Ірландії, застосовується пропорційна виборча система з відкритими списками. Кожен виборець має тільки один голос, проте може проголосувати, позначивши найбажанішого кандидата в списку цифрою 1, менш бажаного - цифрою 2, обов'язковим є виявлення принаймні одного кандидата.

У Фінляндії теж діє пропорційна виборча система. Але при цьому є свої

особливості. У цій країні використовують електоральну формулу (за винятком Аландської автономії, де проводять мажоритарні вибори за британською системою). Застосування двох різних електоральних формул не робить фінську виборчу систему змішаною, оскільки за мажоритарними правилами обирається менше ніж 5% депутатського корпусу [83, с. 17].

Ще однією парламентською республікою в якій доцільно перейняти досвід, є Італія. Вибори до Сенату (верхня палата парламенту) проводяться за пропорційною виборчою системою з голосуванням за закриті списки партій і блоків у 20 національних багатомандатних виборчих округах, межі яких збігаються з межами 20 регіонів Італії в яких розподіляються 309 мандатів, 4 закордонних виборчих округах, в яких розподіляється 6 мандатів. На відміну від виборів нижньої палати парламенту, на виборах до Сенату виборчі бар'єри встановлено на регіональному рівні: партії і блоки, які в багатомандатних округах отримали менше відповідно 8% та 20% голосів виборців, не допускаються до розподілу мандатів. Місця між партіями - членами блоку розподіляються пропорційно до кількості отриманих голосів виборців за квотою Т. Хера і методом найбільших залишків, до участі у цьому розподілі допускаються партії - члени блоку, які отримали не менше 3% голосів. Якщо блок не долає 20% бар'єр, однак партія, яка входить до його складу, отримує на свою підтримку понад 8% голосів, така партія допускається до участі у розподілі депутатських мандатів.

Проведення парламентських виборів за мажоритарною системою практикується у небагатьох державах. Так, за мажоритарною системою обирають представників національних меншин в Данії (4 члени парламенту), Фінляндії (1 член парламенту), представників найменших виборчих округів, розташованих на віддалених островах Греції (6 членів парламенту). Це пояснюється тим, що розподілити декілька мандатів за пропорційною системою, за якою обирається більшість членів парламенту фактично не можливо. Повний склад нижніх палат обирається за мажоритарними системами лише у Франції (система абсолютної більшості) та Великій

Британії (система відносної більшості) [48].

Розглянувши порядок формування нижньої палати Франції, можна зазначити що, якщо один із кандидатів отримує більше 50% голосів виборців і більше ніж 25% зареєстрованих в окрузі виборців, такий кандидат вважається обраним. В іншому випадку проводиться повторне голосування, до участі в якому допускаються всі кандидати, які отримали більше або на рівні 12,5% зареєстрованих в окрузі виборців. За результатами повторного голосування обраним вважається той кандидат, який отримав більше голосів, ніж будь-хто з інших представників.

Проміжне місце між пропорційними та мажоритарними системами посідає система єдиного голосу, що передається, яка на парламентських виборах застосовується лише у двох країнах - в Мальті та Ірландії.

Змішані виборчі системи ґрунтуються на комбінації елементів пропорційної та мажоритарної систем. Наприклад, у Росії, Литві та Грузії пропорційна і мажоритарна величини становлять половину, а в Угорщині - дві й одну третини від загальної кількості депутатських місць. Існує варіант, коли нижня палата парламенту обирається за пропорційним, а верхня - за мажоритарним принципом [29, с. 91].

Виборча система Німеччини є одним із класичних зразків формування двопалатного парламенту, який складається з верхньої палати - Бундесрату та нижньої палати - Бундестагу. До Бундесрату входять 69 членів, термін його повноважень не обмежений. Формування Бундесрату здійснюється урядами земель, кожна з яких представлена у ньому 5-6 членами.

Бундестаг складається з 598 членів, зміна політиків проходить раз на чотири роки. Важливо, що німецьке законодавство передбачає процедуру оновлення Бундесрату, склад якого може змінюватися, це залежить від результатів місцевих виборів. Вибори у Бундестаг здійснюються за персоніфікованою пропорційною системою, тобто поєднання персоніфікованих виборів в одномандатних округах за принципом пропорційного представництва. Половина місць німецького парламенту (299

депутатів) обирається за мажоритарною системою простої більшості в одномандатних округах, інша - за пропорційною системою на основі закритих партійних списків, сформованих на рівні федеральних земель. У 299 одномандатних виборчих округах обирають по одному представнику, від 16 багатомандатних виборчих округів, межі яких збігаються з межами земель, обирається 299 депутатів.

Голосування відбувається у кумулятивний спосіб. Кожен виборець має два голоси, перший - виборці віддають за певного кандидата в одному з 299 округів, другий - за партію на основі земельних списків. Важливо, що саме другі голоси виборців визначають, скільки представників від партій зможуть пройти до Бундестагу. Для отримання місць у парламенті політична партія має подолати 5% загороджувальний бар'єр, який обмежує наявність невеликих партій у парламенті. У той же час виборча система Німеччини надає таку можливість, якщо партії отримала не менше трьох мандатів в одномандатних округах. Незважаючи на 5% бар'єр нові політичні партії, яких підтримують виборці, мають реальний шанс пройти у парламент [21].

Відповідно до «Закону про внесення змін до закону про вибори до Сейму», вибори до парламенту Литви відбуваються за змішаною виборчою системою. Половина складу парламенту, а це 70 членів, обирається за пропорційною виборчою системою в багатомандатному загальнонаціональному окрузі, друга половина - 71 депутат, в одномандатних округах. Висування кандидатів у члени сейму здійснюється політичними партіями або коаліціями партій в одномандатних та багатомандатних округах. Також в одномандатних округах можуть висувати свою кандидатуру самовисуванці (якщо зберуть щонайменше 1000 підписів виборців відповідного округу), які можуть бути членами Сейму. У багатомандатному виборчому окрузі висування кандидатів відбувається партією або коаліцією шляхом подачі списку кандидатів. Партія або коаліція сама визначає порядок розміщення кандидатів у цьому списку, але завдяки наявності преференційної системи голосування списки партії або коаліції можна вважати відкритими.

Під час голосування виборець голосує окремо за партію або коаліцію, а також може віддати перевагу п'ятьом кандидатам зі списку цієї партії або коаліції. Важливо, що таким чином, виборець має шанс безпосередньо впливати на порядок розташування кандидатів. Підбиваючи підсумки, підраховується особистий рейтинг кожного кандидата, який залежить від того, скільки виборців віддали йому переваги. Тобто, кандидати з найвищим рейтингом посідають перші місця у виборчому списку партії або коаліції і мають більше шансів стати членами парламенту [49, с. 960].

Таким чином, розглядаючи і порівнюючи виборчі системи європейських країн, не можна визначити, яка з них найкраща. Будь-яке представництво не відображає повною мірою реального стану інтересів і уподобань у суспільстві в усіх деталях. Жодна виборча модель не є досконалою, усі вони можуть більше або менше відповідати потребам сьогодення, але вивчення та аналіз виборчих систем європейських країн є корисним при реформуванні виборчого законодавства України.

Висновки до розділу 1

У першому розділі магістерської роботи було проаналізовано теоретико-методологічні засади дослідження реформування виборчої системи в контексті євроінтеграційних процесів.

В основу дослідження покладено здобутки різних науковців з питань виборчого законодавства. Розглянута джерельна база дослідження, проаналізовано стан наукової проблематики.

З метою осмислення змістовного наповнення термінологічної основи виборчої системи досліджено категоріальний апарат, значний внесок у який внесли українські вчені. Досліджено такі ключові поняття, як «вибори», «виборчий процес», «виборча система», «мажоритарна виборча система», «пропорційна виборча система», «змішана виборча система», «виборча формула», «управління виборчим процесом», «виборче законодавство».

Перераховані думки різних вчених з виборчих питань. Виділено основні види виборчих систем, їх поняття та різновиди.

Для подальшого реформування виборчого законодавства України, та запозичення найкращого досвіду, вивчено та проаналізовано досвід виборчих систем європейських країн. Визначено, що в країнах-членах Ради Європи існують різні види виборчих систем і кожна з них має свої переваги та недоліки. Не існує єдиної моделі, яку можна рекомендувати всім країнам як найкращу. Вибір залежить від ряду факторів, що включають як історичне минуле, так і політичну та партійну системи, але вивчення досвіду європейських країн є вкрай важливим.

Дивлячись на можливість подальшого прийняття пропорційної виборчої системи з відкритими списками, важливим є досвід Польщі та Португалії, які проводять вибори за цією виборчою системою.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Становлення виборчої системи в Україні

Становлення виборчої системи відбулося 1990 році коли вибори проходили до всіх органів в Україні, які вперше проводилися на засадах альтернативності, тобто змагалися кілька претендентів з яких вибирали виборці.

У 1991 році в політичній системі України запроваджено інститут президентства України, і 01 грудня відбулися перші прямі й всенародні президентські вибори, на яких перемогу здобув — Леонід Кравчук, отримавши 62% голосів від тих, хто взяв участь у виборах.

У грудні 1991 року громадяни України голосували також на всенародному референдумі з приводу державної незалежності. До бюлетеня для голосування було включено Акт проголошення незалежності України, який був прийнятий ВРУ 24 серпня 1991 року, і внесене запитання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?». У голосуванні взяли участь понад 31 млн виборців, або 84,18% загальної кількості включених до списку. З них на запитання бюлетеня відповіли «Так, підтверджую» 90,32% виборців [29, с. 53].

В незалежній Україні перший виборчий закон ухвалювався в непрості для держави час. Влітку 1993 року проходив безстроковий протест шахтарів на Донбасі, який спричинив у державі глибоку політичну і економічну кризи. Щоб врятувати ситуацію, ВРУ, склад якої зберігся ще з часів Радянського Союзу, призначила 1994 року дострокові парламентські вибори.

Під час цих виборів здійснювалось висування кандидатів від груп

виборців та від політичних партій, реально змагалися за депутатські мандати наявні українські політичні партії. На 450 парламентських місць тоді претендувало понад 5000 кандидатів. Вибори проходили за новим Законом України «Про вибори народних депутатів» за двотуровою мажоритарною системою — кожен з кандидатів мав набрати понад 50% голосів виборців, за умови, якщо у голосуванні візьмуть участь не менше 50% виборців які внесені у списки. Якщо, жоден з кандидатів не набирає понад 50% у першому турі, тоді два кандидати з найвищим результатом проходять у другий тур. Така ж вимога була і для другого туру. Цікаво, що законом передбачалося негативне голосування, коли замість обирати одного депутата зі списку, виборці навпаки викреслювали з бюлетеня тих кандидатів, яких вони не підтримували. Тому, завдяки можливості голосувати проти обох нерідко бувало, що і другий тур не визначав переможця, це призводило до повторних виборів в окрузі, починаючи виборчу кампанію з самого початку. Те ж саме було, коли в голосуванні брало участь менше 50% виборців. Для виборів 1994 року визначним було те, що значна кількість округів залишилися не представленими в парламенті до самого закінчення його роботи.

Перший тур виборів відбувся в березні 1994р. Явка виборців була приблизно 75,6%, однак у 401 виборчому окрузі жоден з кандидатів не набрав більше 50% голосів або явка була нижче 50%. Лише 49 народних депутатів були обрані одразу, і тому на початок квітня було призначено другий тур. Під час переголосування теж не вдалося обрати всіх народних депутатів, бо була замала явка по 20 округах, а в 92 округах ніхто не зміг набрати більше половини голосів виборців. Крім того, виникли питання по чотирьох виборчих округах, де мала місце безальтернативність, а в трьох виборчих округах діляниці пізніше зачинились. Спочатку були визнані повноваження 336 депутатів, і український парламент зміг почати свою роботу, тому що мінімальної встановленої Законом кількість депутатів (300) було досягнуто, а в 116 виборчих округах були призначені нові голосування на літо 1994 року. В липні 1994 року відбулися перші тури перевиборів, однак обрано було

лише 20 народних депутатів, явка була 51,12%. Після серії повторних, і переважно, неефективних виборів на кінець 1994 рік в парламенті працювало 403 народних депутати. У грудні 1994 року ВРУ відклала вибори в округах, де нікого обрано не було, на один рік. Станом на лютий 1995 року ВРУ все ще була сформована лише на 90%, бо 45 депутатів так і не було обрано. Це свідчить про недосконалість української виборчої практики. Фахівці назвали серед властивих їй недоліків неефективність існуючої процедури вотування, що призвело до негативного голосування — викресленням всіх кандидатів, проти яких голосує виборець [29, с. 54-55].

Експерт із виборчого законодавства Євген Радченко вважає, що тодішній парламент, ухваливши Закон України «Про вибори народних депутатів України» 1993 року, зіграв не дуже хорошу роль у житті країни: «Більшість пострадянських країн швидко пройшли процес демократизації після розвалу Союзу оголосивши нові вибори. А в нас Рада УРСР, обрана в 1989р. лишилася. Тодішні комуністи і демократи в 1993р., коли приймали закон, зробили все, щоб законсервувати той режим. Вони навіть зробили так, щоб молоді і на той час перспективні й популярні політики, не потрапили в парламент. Адже було обмеження, що кандидатом у депутати може бути особа від 25 років і старше» [69].

На засадах політичного плюралізму у червні-липні 1994 року проводилися дострокові президентські вибори і вибори до місцевих органів влади. Після другого туру голосування Президентом України став — Леонід Кучма.

У вересні 1997 року після тривалих і напружених дебатів було прийнято новий Закон України «Про вибори народних депутатів України». Цим законом запроваджувалася змішана (мажоритарно-пропорційна) виборча система, яка унеможлилювала розвиток політичних партій, сприяла політико-ідеологічній структуризації ВРУ. Це сприяло до формування багатопартійної системи в країні.

Також вперше виборці обирали не тільки серед кандидатів у депутати, а

й серед політичних партій. З 450 депутатів парламенту 225 обирались у одномандатних виборчих округах на основі відносної більшості, а 225 обирались за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій та виборчих блоків у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі на основі пропорційного представництва.

Уперше відповідно до закону, у бюлетені виборець не викреслював інших кандидатів, аби залишити одного (за кого він голосує), а робив позначку «+» або іншу, яка засвідчувала його волевиявлення, у квадраті проти прізвища кандидата у депутати або назви політичної партії чи блоку, яких він підтримував. Новий закон про вибори встановлював 4% прохідний бар'єр і вперше давав можливість голосувати проти всіх. Ще однією новацією було й те, що кандидати могли балотуватися одночасно і по мажоритарці, і по партійних списках.

Згідно із законом уперше, обраним вважався кандидат у депутати, який отримав більшість голосів виборців в окрузі в якому він балотувався.

Вибори 1998 року проводилися на основі змішаної системи, за якою половина депутатів обиралась в одномандатних округах за мажоритарною системою відносної більшості, а друга половина — за пропорційною системою закритих списків. До участі у розподілі депутатських мандатів допускались лише ті партії, які отримали не менше 4% голосів виборців. Висування кандидатів здійснювалося партіями, блоками та в одномандатних округах — шляхом самовисування [23, с. 58].

З 52 зареєстрованих партій участь у виборах взяли 30 партій і виборчих блоків. До парламенту пройшло тільки 8 партій, жодна з яких не отримала більшість, тому що політичні партії в одномандатних округах показали вкрай низьку популярність. Вибори супроводжувалися випадками насильства, зловживань адміністративним ресурсом та фальсифікацією результатів волевиявлення (в одномандатних виборчих округах) [23, с. 58].

Новий парламент був політично неструктурованим та не міг ефективно працювати. Варто відзначити те, що вибори Голови ВРУ тривали три місяці, а

низка депутатів змінила свою фракційну приналежність, іноді — неодноразово. Це не сприяло стабільності парламентської коаліції, у період з 1998 року по 2002 рік Прем'єр міністр України тричі змінювався.

Існуючи в той час суспільно-політичні відносини і стан партійної системи в Україні показали неефективність принципів змішаної системи виборів, які вимагали удосконалення нормативної та процесуальної частини законодавства.

Вибори 2002 року також проводилися за змішаною системою, і відмічалися такими ж недоліками що і у попередніх парламентських виборах. Проблемним моментом цих виборів було, активне використання адміністративного ресурсу для підтримки окремих кандидатів в одномандатних виборчих округах. Результатом цього стало те, що опозиційний блок «Наша Україна», який отримав на свою підтримку більшість голосів виборців у загальнодержавному виборчому окрузі, однак не зміг забезпечити перемогу своїх кандидатів в одномандатних округах тих регіонів, де підтримка виборців була достатньо високою. Новий парламент був недієвим, а фракція пропрезидентського блоку «За Єдину Україну !» припинила існувати після виборів Голови ВРУ, та розпалась на 5 невеликих фракцій та груп [23, с. 59].

Після так званої «Помаранчевої революції» парламентом було підтримано новий варіант Закону України «Про вибори народних депутатів України», за яким змінилась виборча система, на пропорційну виборчу систему з закритими списками партій та блоків. До участі у розподілі мандатів допускались партії, які отримали 3% голосів виборців у загальнодержавному окрузі. Ця система мала забезпечити більший рівень політичної структурованості нового парламенту, а також зменшити вплив адміністративного ресурсу та зловживань на виборах, що було характерно для виборів в одномандатних округах. Ця система досягла поставлених цілей лише частково. Дійсно, парламентські вибори 2006 та 2007 років відзначились як найбільш чесні і такі, що проходили без порушень виборчого

законодавства.

Але, науковці відзначають і те, що ця система породила і низку проблем. Зокрема, депутати які були обрані за списком не відчували жодної потреби у підтриманні зв'язків зі своїми виборцями, що призвело до послаблення комунікації між членами парламенту та виборцями. Також нова виборча система піддавалась критиці через те, що висування кандидатів у загальнодержавному виборчому окрузі здійснювалось непрозоро та недемократично. До списків багатьох партій було включено кандидатів які не мали політичного досвіду, серед них були представники бізнесу, які, як потім стало відомо, платили за включення їх до партійних списків під вищим порядковим номером. Це і привело до того, що після виборів багато депутатів змінили свої фракції.

Через ці недоліки, а також враховуючи те, що проведення виборців в одномандатних виборчих округах дозволило б правлячій в ті часи Партії регіонів отримати значно більшу кількість місць, ніж вона отримала б за умови проведення виборів за пропорційною системою, тому контрольований правлячою партією парламент підтримав новий Закон України «Про вибори народних депутатів України». Відповідно до нового Закону вибори 2012 року проводилися за змішаною системою. Також був змінений виборчий бар'єр для загальнодержавного округу на 5%, а можливість висування кандидатів у депутати виборчими блоками — скасовано. Прихильники цієї системи стверджували, що її застосування у такому варіанті призведе до зменшення рівня фракційної деструктуризації парламенту та зниження кількості депутатських фракцій у законодавчому органі, виключення блоків з участі у виборах негативно вплинуло на опозицію, яка висувала через блоки невеликих партій своїх кандидатів. Незалежно від дійсних мотивів цих змін, рівень політичної структурованості парламенту зріс, фракції стали більш стабільними, а їхня загальна кількість зменшилась до 5.

Вибори 2012 року супроводжувалися суттєвими порушеннями вимог чинного законодавства, особливо в одномандатних округах, зокрема під час

встановлення підсумків голосування.

За цією ж системою проводились вибори 2014 року, щоправда з меншими порушеннями під час виборів. Позачергові парламентські вибори загалом були визнані чесними і демократичними, хоча були зафіксовані випадки підкупу виборців та спроб впливу на результати голосування [23, с. 59-60].

Обрані після «Революції Гідності» 302 народних депутати і президент України Петро Порошенко публічно пообіцяли, що наступні вибори відбудуться вже за новими, європейськими правилами. Проте обіцянка не була здійснена.

Вибори сьомого Президента України у 2019 році показали, що народ розчарований в колишньому президенті, і країна потребувала оновлення голови держави та політиків в цілому. Петро Порошенко отримав 24,45% голосів, а Володимир Зеленський набрав 73,22% та став Президентом України. Але робити кардинальні зміни в законодавстві та і взагалі виконувати свою виборчу програму за роботою колишньої ВРУ було неможливо. Тому, розпустивши ВРУ Президент призначив позачергові вибори народних депутатів України.

Позачергові вибори народних депутатів України проходили за змішаною виборчою системою і встановлювався 5% прохідний бар'єр. Всього було зареєстровано 5962 кандидата та 65 політичних партій. На дільницях виборцям видавалось по два бюлетеня: один зі списком партій, другий — із кандидатами від округу, де зареєстрований виборець. Тим, хто тимчасово змінив місце голосування — лише один бюлетень для голосування за список партії. Президентський електорат зробив свою справу, і тому більшість виборців проголосувала за президентську партію «Слуга народу», що призвело до того, що «Слуга народу» отримала більший контроль над парламентом ніж будь-яка партія досі. Середній вік обраних депутатів — 41 рік, троє депутатів старші 60 років, 17 мають до 30 років, жінки складають 20,8%.

За виборами спостерігали 1719 офіційних спостерігачів від іноземних держав та міжнародних організацій, які відзначили що вибори пройшли демократично, чесно і прозоро.

Загальну картину всіх виборчих систем які застосовувалися в Україні наведено в таблиці 1.2:

Таблиця 1.2

Рік	Виборча система
1994	мажоритарна
2006, 2007	пропорційна
1998, 2002, 2012, 2014, 2019	змішана

Таким чином, становлення виборчої системи України, з огляду на історію та події що проходили в Україні, залежить від тої влади, яка домінує в країні, від того шляху, який країна проходить, і від того досвіду який країна має або запозичує.

2.2. Нормативно-правові засади проведення виборів в Україні

Нормативно-правові засади проведення виборів в Україні становлять законодавчі акти, які в свою чергу можна поділити на чотири групи.

До першої групи відносять норми Конституції України, що становлять загальні принципи виборчого права і засади організації та проведення виборів.

Друга група включає спеціальні конституційні законодавчі акти про вибори в Україні: Закон України «Про вибори Президента України», Закон України «Про вибори народних депутатів України», Закон України «Про місцеві вибори», та інші нормативно-правові акти, що приймаються ВРУ.

До третьої групи відносяться нормативно-правові акти конституційного законодавства, це: Закон України «Про Центральну виборчу комісію»; Закон

України «Про Державний реєстр виборів»; Закон України «Про звернення громадян»; Закон України «Про громадянство України»; Закон України «Про політичні партії»; Закон України «Про мови»; Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»; Закон України «Про державні символи»; Закон України «Про статус народного депутата України»; Закон України «Про національні меншини в Україні»; Закон України «Про Конституційний Суд України».

Найбільшу, четверту група нормативних актів, становлять галузеві нормативні акти суміжних галузей, якими регулюються певні процедури та інститути виборчого процесу. Це норми адміністративного законодавства, кримінального, кримінально-процесуального, трудового, житлового, фінансового, які певний час реалізовувалися у процесі правового регулювання виборів, а також нові для виборчого процесу норми цивільного, цивільно-процесуального, митного, пенсійного, господарського, інформаційного, сімейного, законодавства про зв'язок, освіту, банківського, податкового, екологічного тощо.

Також існує багато міжнародно-правових документів, ратифікованих ВРУ, в яких зафіксовані загальновизнані основні принципи виборчого права. Ці стандарти носять загальний характер і у всьому підходять для будь-якої демократичної держави, є важливою гарантією виборчих прав громадян у кожній країні. Так, наприклад, ч.3 ст.21 Загальної декларації прав людини 1948 року встановлює, що «воля народу повинна бути основою влади Уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, що мають проводитись згідно з загальним і рівним виборчим правом шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування». У ст.25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права значиться, що кожний громадянин без будь-якої дискримінації і без необґрунтованих обмежень повинен мати право та можливість голосувати і бути обраним на виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права під час таємного голосування і

забезпечують свободу волевиявлення виборців. Ст.2 Протоколу до Конвенції про захист прав і основних свобод людини проголошується, що «високі договірні сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю таємним голосуванням на умовах, які забезпечують народу вільне виявлення своєї думки під час вибору законодавчої влади» [33, с. 87].

Головною системою нормативно-правового регулювання виборів в Україні визначається Конституцією України та положеннями трьох Законів України: «Про вибори Президента України» із змінами від 20.05.2014 із змінами та доповненнями, «Про вибори народних депутатів України» від 2012 №10-11 із змінами та доповненнями, та «Про місцеві вибори» від 2015 №37-38 із змінами та доповненнями.

В Україні як і у всіх європейських державах засади підготовки та проведення виборів визначено на конституційному рівні. Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення [37].

Аналізуючи нормативно-правову базу України, доцільно розглянути положення Закону України «Про вибори народних депутатів України», а саме:

- вибори депутатів здійснюються за змішаною (пропорційно - мажоритарною) системою: 225 депутатів обираються за пропорційною системою у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій та 225 депутатів обираються за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах;

- виборець, який проживає або перебуває у день виборів на території іноземної держави, а також виборці які тимчасово змінили місце голосування (без зміни виборчої адреси) на іншу виборчу ділянку поза межами одномандатного округу, має право голосу лише у загальнодержавному окрузі;

- вибори депутатів є вільними. Громадянам України забезпечуються

умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні;

- застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню та вільному виявленню волі виборця, забороняється. Цей пункт закону часто порушували на виборах які проходили в Україні;

- право висування кандидатів у депутати належить громадянам України, які мають право голосу. Це право реалізується ними через партії або шляхом самовисування відповідно до цього Закону.

Виборчий процес відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» (далі Закон) включає такі етапи:

- 1) висування кандидатів у депутати;
- 2) утворення виборчих комісій (крім ЦВК);
- 3) реєстрація кандидатів у депутати;
- 4) проведення передвиборної агітації;
- 5) утворення спеціальних виборчих дільниць, що існують на тимчасовій основі;
- 6) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення;
- 7) голосування;
- 8) підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування;
- 9) встановлення результатів виборів депутатів та їх офіційне оприлюднення;
- 10) припинення повноважень окружних та дільничних виборчих комісій.

Відповідно до Закону, повторні та проміжні вибори депутатів можуть проводитися одночасно з всеукраїнським чи місцевим референдумом, виборами Президента України, виборами депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. А чергові та позачергові вибори депутатів не можуть проводитися одночасно з всеукраїнським чи місцевим референдумом, черговими чи

позачерговими виборами Президента України, черговими виборами депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів.

Відповідно до ст.9 цього Закону депутатом може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років. Ця вимога, на думку Венеціанської комісії, є надмірною та непотрібною. У висновку комісії 2011 року зазначається, що вимога щодо тривалості проживання може застосовуватися лише відносно громадян, які балотуються на місцевих і регіональних виборах, причому відповідна тривалість проживання не повинна перевищувати шість місяців. Більш тривалий термін може встановлюватися винятково з метою захисту національних меншин. З огляду на це можливо варто змінити вимоги щодо тривалості проживання, але тоді ці зміни також потрібно внести і в Конституцію України [1].

Ще внесені зміни до Закону стосуються засобів масової інформації, їм надається доступ до всіх публічних заходів, що стосуються виборів, засідань виборчих комісій та приміщень виборчих дільниць у день виборів.

Дільнична виборча комісія утворюється у складі:

- для малих дільниць - 10 - 14 осіб;
- для середніх дільниць - 12 - 16 осіб;
- для великих дільниць - 14 - 18 осіб.

На таких виборчих дільницях, де кількість виборців не перевищує 50 осіб, дільнична виборча комісія може утворюватися у складі голови, секретаря та двох - чотирьох членів комісії.

Голова, заступник голови та секретар окружної виборчої комісії до прийняття посади, повинні пройти обов'язкове навчання, яке організовує ЦВК.

Позитивним кроком до реформування виборчого законодавства є частина 3 ст. 26, яка, на відміну від ст. 9 Закону, що регламентує обмеження

пасивного виборчого права у зв'язку з вчиненням громадянами умисного злочину, містить детальний перелік осіб, які не можуть бути членами окружної виборчої комісії або дільничної виборчої комісії з урахуванням зв'язку між видом та тяжкістю злочину і обов'язками, пов'язаними з виконанням функцій члена виборчої комісії. Зокрема, членами виборчої комісії не можуть бути громадяни, які мають судимість за вчинення тяжкого або особливого злочину проти виборчих прав громадян, якщо ця судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку.

У Законі збережено систему висування кандидатів до виборчих комісій нижчого рівня. Позитивним кроком є те, що перелік партій, які висувають кандидатів до складу виборчих комісій, був розширений, і до нього увійшли всі політичні партії, що висунули кандидатів на виборах, а не лише ті, що представлені у поточному скликанні парламенту (ч. 2 ст. 27). Водночас Закон не передбачає жодних процедур щодо забезпечення представництва позапартійних кандидатів на рівні окружних виборчих комісій [1].

На жаль, жодних змін до Закону щодо забезпечення гендерної рівності під час створення окружних виборчих комісій і дільничних виборчих комісій, не внесені до Закону.

У Законі були враховані рекомендації Венеціанської комісії, а саме ст.35, яка вимагає ведення протоколів усіх засідань комісії у письмовій формі, а у ч. 2 ст. 35 зазначається, що протокол засідання комісії може бути наданий для ознайомлення суб'єкту виборчого процесу на його вимогу не пізніше наступного засідання комісії.

Ще одним з позитивний крок до підвищення прозорості та відкритості виборів — це вимога ч. 5 ст. 35 щодо обов'язкового вивішування всіх рішень комісії на стенді офіційних матеріалів комісії для загального ознайомлення не пізніше наступного засідання комісії та надсилається до ЦВК. ЦВК оприлюднює протокол засідання виборчої комісії на своєму офіційному веб-сайті невідкладно після його надходження.

Попередні та уточнені списки виборців складаються органами ведення Державного реєстру виборців відповідно до Закону «Про Державний реєстр виборців» та порядку, затвердженому ЦВК.

Голосування за відкріпними посвідченнями у Законі не передбачене, натомість існує тимчасове посвідчення щодо тимчасової зміни виборчої дільниці, без зміни місця проживання. Ця процедура стосується і тих виборців, які перебуватимуть за кордоном. Усі виборці мають право звернутися з поданням про тимчасову зміну виборчої дільниці не пізніше ніж за 5 днів до голосування.

Зміни до уточненого списку виборців вносить голова або заступник голови та секретар дільничної виборчої комісії на підставі рішення суду та повідомлення органу ведення Державного реєстру виборців. У день голосування зміни до уточненого списку виборців вносяться виключно на підставі рішення суду. Дільнична виборча комісія може лише виправляти неточності, пов'язані з неправильним написанням імені, помилками у даті народження, номері будинку або квартири за умови, якщо очевидно, що особа, внесена до списку, є тією самою особою, що прийшла на дільницю для голосування. Це дає змогу підвищити точність списків виборців, зменшення фальсифікації на виборах та унеможливили випадки неодноразового голосування.

Відповідно до Закону, партія, кандидати у депутати від якої зареєстровані в загальнодержавному окрузі, кандидат у депутати в одномандатному окрузі зобов'язані відкрити рахунок свого виборчого фонду не пізніш як на десятий день з дня реєстрації ЦВК. Розмір виборчого фонду партії, кандидати у депутати від якої зареєстровані в загальнодержавному окрузі, не може перевищувати дев'яноста тисяч розмірів мінімальної заробітної плати. Розмір виборчого фонду кандидата у депутати в одномандатному окрузі не може перевищувати чотирьох тисяч розмірів мінімальної заробітної плати. На виборчий фонд надходять кошти для фінансування передвиборної агітації, а також поточні рахунки, з яких

здійснюється фінансування витрат на передвиборну агітацію. Витрачання коштів з поточних рахунків виборчого фонду припиняється о 18 годині середі після дня голосування.

Виборчий фонд партії формується за рахунок власних коштів партії, а також добровільних внесків фізичних осіб. Виборчий фонд кандидата у депутати в одномандатному окрузі формується за рахунок його коштів та добровільних внесків фізичних осіб. Забороняється робити добровільні внески до виборчого фонду:

- 1) іноземцям та особам без громадянства;
- 2) особам під псевдонімом та анонімним жертводавцям.

ЦВК здійснює контроль за надходженням, обліком і використанням коштів виборчих фондів партій. Окружні виборчі комісії здійснюють контроль за формуванням та використанням коштів виборчих фондів кандидатів у депутати у відповідних одномандатних округах.

Контроль за надходженням, обліком і використанням коштів виборчих фондів також здійснюється установами банку, в яких відкрито рахунки виборчого фонду. Установа банку, в якій відкрито рахунок виборчого фонду, надає відповідній виборчій комісії інформацію про надходження та використання коштів виборчого фонду.

Висування кандидатів у депутати, відповідно до ст. 52 Закону, партіями розпочинається за 90 і закінчується за 79 днів до дня голосування. Право висування кандидатів у депутати у загальнодержавному окрузі реалізується виборцями через партії у порядку, а в одномандатних округах реалізується виборцями через партії або шляхом самовисування. Одна і та ж особа може бути включена лише до одного виборчого списку кандидатів у депутати від партії або висунута лише в одному з одномандатних округів у порядку висування партією чи в порядку самовисування.

Висування кандидатів, формування та затвердження виборчого списку кандидатів у депутати від партії у загальнодержавному окрузі та висування кандидатів у депутати від партії в одномандатних округах

здійснюється партією на з'їзді (зборах, конференції) у порядку, встановленому статутом партії. Партія може висунути кандидатом у депутати особу, яка є членом цієї партії, або безпартійну особу. Партія може висунути:

- 1) виборчий список кандидатів у депутати від партії у загальнодержавному окрузі у кількості, яка не перевищує 225 осіб;
- 2) по одному кандидату у депутати в кожному одномандатному окрузі.

Виборцям забезпечується можливість доступу до об'єктивної, різнобічної, та неупередженої інформації, потрібної для здійснення вільного, усвідомленого, та поінформованого вибору.

Під час виборчого процесу здійснюється інформування виборців про:

- 1) права виборців та способи їх здійснення і захисту;
- 2) можливість та способи перевірки включення себе та членів родини до списків виборців та Державного реєстру виборців;
- 3) можливість та порядок зміни виборцю місця голосування (виборчої ділянки) без зміни виборчої адреси;
- 4) адресу місцезнаходження окружної та дільничної виборчих комісій, до яких належить виборча адреса виборця;
- 5) адресу своєї ділянки для голосування, дату та час голосування;
- 6) способи отримання можливості голосувати за місцем перебування, тобто голосування на дому;
- 7) способи зміни виборчої ділянки, за неможливості перебувати у день голосування на своїх ділянці;
- 8) процедуру голосування та спосіб заповнення виборчого бюлетеня;
- 9) право на оскарження порушень своїх виборчих прав та способи здійснення цього права;
- 10) відповідальність за порушення виборчого законодавства.

Спеціальне інформаційне забезпечення під час виборів передбачає інформування виборців про:

- 1) зареєстрованих кандидатів та суб'єктів їх висування;
- 2) передвиборні програми партій та кандидатів у депутати в одномандатних округах;
- 3) рахунки виборчих фондів партій та кандидатів у депутати в одномандатних округах, допустимий розмір добровільного внеску та спосіб, у який робиться внесок;
- 4) скасування реєстрації (вибуття) кандидата у депутати;
- 5) факти та події, пов'язані з виборчим процесом.

Передвиборна агітація - це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата у депутати або партію - суб'єкта виборчого процесу. Передвиборна агітація може здійснюватися в будь-яких формах і будь-якими засобами, що не суперечать Конституції України та законам України.

Передвиборна агітація проводиться у таких формах:

- 1) проведення зборів, зустрічей з виборцями;
- 2) проведення мітингів, демонстрацій, походів, пікетів;
- 3) проведення публічних дебатів, «круглих столів», дискусій, прес-конференцій стосовно передвиборних програм та політичної діяльності партій, чи політичної діяльності кандидатів у депутати;
- 4) оприлюднення в друкованих та електронних ЗМІ політичної реклами, інтерв'ю, виступів, нарисів, відеофільмів, аудіо- та відеокліпів, інших публікацій та повідомлень;
- 5) розповсюдження виборчої реклами, листівок, плакатів та інших друкованих агітаційних матеріалів чи друкованих видань, в яких розміщено матеріали передвиборної агітації;
- 6) розміщення друкованих агітаційних матеріалів чи політичної реклами на білбордах, ситілайтах, лайтбоксах, вивісках;
- 7) проведення вистав, концертів, спортивних змагань, демонстрації фільмів та телепередач чи інших публічних заходів за підтримки партії -

суб'єкта виборчого процесу чи кандидата у депутати, а також оприлюднення інформації про таку підтримку;

8) публічні заклики голосувати «За», або не голосувати за партію чи кандидата у депутати, чи публічні оцінки діяльності цих партій чи кандидатів у депутати;

9) встановлення агітаційних наметів;

10) в інших способах, що не суперечать Конституції України та законам України.

Політична реклама - це розміщення або поширення матеріалів передвиборної агітації за допомогою рекламних засобів. Також, до політичної реклами належить застосування символіки або логотипів партій, а так само повідомлення про підтримку партією або кандидатом у депутати видовищних чи інших публічних заходів, або привернення уваги до участі у таких заходах партії чи певного кандидата у депутати. Також до політичної реклами відносять рекламу у друкованих видань (газет, журналів, книг), інших товарів та послуг з використанням прізвищ чи зображень (портретів) кандидатів, назв чи символіки партій.

Передвиборна агітація здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів виборчих фондів партій, кандидатів у депутати в одномандатних округах. Кандидати у депутати, зареєстровані у загальнодержавному окрузі, можуть здійснювати передвиборну агітацію за кошти виборчого фонду партії. Забороняється, використання власних коштів партій, кандидатів у депутати чи коштів з інших джерел для проведення передвиборної агітації, у тому числі з ініціативи виборців.

Передвиборна агітація за допомогою ЗМІ усіх форм власності проводиться з дотриманням рівних умов.

Партія, кандидати у депутати від якої зареєстровані у загальнодержавному окрузі, має право делегувати одного представника до ЦВК з правом дорадчого голосу, він під час виборчого процесу, уповноважений представляти інтереси партії в ЦВК. Кандидатура такого

представника затверджується центральним керівним органом партії. Представником партії у ЦВК також може бути виборець, але не може бути представником партії:

- 1) член виборчої комісії;
- 2) посадова особа органу виконавчої влади або суду, правоохоронних органів, органів влади Автономної Республіки Крим чи органів місцевого самоврядування;
- 3) військовослужбовець;
- 4) особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу.

Представник партії у ЦВК має право:

- 1) бути присутнім на всіх засіданнях ЦВК під час обговорення питань, пов'язаних із виборами депутатів, та брати участь у їх обговоренні з правом дорадчого голосу: отримувати до початку засідання порядок денний та матеріали до питань порядку денного, брати участь в обговоренні, вносити пропозиції щодо рішення ЦВК;

- 2) знайомитися із змістом протоколів засідань ЦВК та її рішеннями, отримувати копії цих рішень; у разі своєї відсутності на засіданні знайомитися з документами, на підставі яких приймалися рішення на такому засіданні;

- 3) знайомитися з телефонограмами, протоколами, факсограмами та іншими офіційними повідомленнями, що надходять до ЦВК від окружних виборчих комісій, у тому числі про підсумки голосування у загальнодержавному та одномандатних округах, та отримувати їх копії.

У виборчому процесі можуть брати участь офіційні спостерігачі від партій, кандидатів у депутати, громадських організацій. Офіційні спостерігачі від іноземних держав та міжнародних організацій можуть вести спостереження за ходом виборчого процесу. Виборча комісія, яка зареєструвала офіційного спостерігача, може достроково припинити його повноваження у разі порушення ним Закону. Про дострокове припинення повноважень офіційного спостерігача приймається мотивоване рішення.

Офіційні спостерігачі від іноземних держав, міжнародних організацій реєструються ЦВК не пізніше як за 7 днів до дня голосування.

Відповідно до ст. 85 Закону голосування проводиться в день голосування з 8 години до 20 години без перерви. На закордонних виборчих дільницях голосування проводиться за місцевим часом країни, де працюють ці дільниці. На дільничну виборчу комісію покладається організація проведення голосування та підтримання у приміщенні для голосування належного порядку, забезпечення таємності волевиявлення виборців під час виборів. У разі вчинення правопорушень, за які законом встановлена відповідальність, голова або заступник голови дільничної виборчої комісії мають право запросити у приміщення для голосування працівника органів внутрішніх справ, який повинен вжити передбачених законом заходів та залишити виборчу дільницю. В інших випадках, забороняється перебування працівників органів внутрішніх справ на виборчих дільницях.

Виборчі бюлетені заповнюються виборцем особисто в кабіні для таємного голосування. Під час заповнення виборчих бюлетенів забороняється присутність інших осіб у кабіні для таємного голосування. Виборець, який внаслідок фізичних вад не може самостійно заповнити виборчий бюлетень, має право з відома голови або іншого члена дільничної виборчої комісії скористатися допомогою іншого виборця, крім члена виборчої комісії, кандидата у депутати, його довіреної особи, уповноваженої особи партії, офіційного спостерігача. Для забезпечення голосування виборців з вадами зору ЦВК виготовляє трафарети для виборчих бюлетенів рельєфно-крапковим шрифтом (за методом Брайля) з розрахунку по два трафарети на звичайну виборчу дільницю. Для спеціальних виборчих дільниць такі трафарети можуть виготовлятися за поданням окружної виборчої комісії.

Забороняється виносити, передавати свої виборчі бюлетені іншим особам. Отримання виборчих бюлетенів від інших осіб (крім уповноваженого члена виборчої комісії, який видає виборчі бюлетені), заохочення або змушування виборців до передачі виборчого бюлетеня іншим особам шляхом

підкупу, погроз або іншим способом забороняється.

У виборчому бюлетені для голосування у загальнодержавному окрузі виборець робить одну позначку «плюс» (+) або іншу, що засвідчує його волевиявлення, у квадраті проти назви партії, за кандидатів у депутати від якої він голосує.

У виборчому бюлетені для голосування в одномандатному окрузі виборець робить одну позначку «плюс» (+) або іншу, що засвідчує волевиявлення виборця, у квадраті проти прізвища кандидата у депутати, за якого він голосує.

Після закінчення голосування, невідкладно, дільнична виборча комісія передає до окружної виборчої комісії попередні відомості про кількість виборців, внесених до списку виборців на момент закінчення голосування, та кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені на момент закінчення голосування. На думку експертів, це підвищує прозорість процесу голосування та зменшує можливість здійснення маніпуляцій з результатами виборів з боку дільничних виборчих комісій.

Венеціанською комісією критично було оцінена ст.98 Закону, що встановлює 5% бар'єр для партій для участі у розподілі мандатів у загальнонаціональному виборчому окрузі. Раніше цей бар'єр був 3%. Підстави такого підвищення викликають сумніви та є незрозумілим. Поріг розраховується на основі кількості виборців, які приймали участь у виборах. Венеціанська комісія та ОБСЄ рекомендують розраховувати поріг для розподілу мандатів у парламенті на основі кількості дійсних поданих бюлетенів, що відповідає міжнародній практиці [1].

Окружна виборча комісія після отримання відомостей з відповідних виборчих дільниць передає ці попередні відомості до ЦВК, а ЦВК в свою чергу на своєму офіційному веб-сайті оприлюднює зазначені відомості.

На своєму засіданні ЦВК розглядає та приймає окремо протоколи окружних виборчих комісій про підсумки голосування у загальнодержавному окрузі в межах одномандатного округу та протоколи окружних виборчих

комісії про підсумки голосування в одномандатному окрузі. Відповідно до ст.100 Закону ЦВК не пізніше як на п'ятий день з дня встановлення результатів виборів офіційно оприлюднює результати виборів депутатів у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр». Список обраних депутатів публікується із зазначенням в алфавітному порядку їх прізвища, власного імені (усіх власних імен), по батькові (за наявності), року народження, освіти, посади (заняття), місця роботи, місця проживання, партійності, суб'єкта висування, виборчого округу (загальнодержавний чи номер одномандатного), у якому обраний депутат.

ЦВК не пізніше як на сьомий день після складення народним депутатом України присяги видає йому посвідчення народного депутата України та нагрудний знак встановленого нею зразка.

Підбиваючи підсумки щодо стану чинного законодавства, можна зазначити, що, Закон України від 2012 року «Про вибори народних депутатів України» зі змінами від 18.10.2019 забезпечує детальне регулювання процесу парламентських виборів в Україні з намаганням передбачити більшість позаштатних ситуацій, які можуть виникнути під час виборчого процесу. Багато рекомендацій Венеціанської комісії та ОБСЄ були внесені у цей закон, але є ще над чим працювати.

2.3. Правовий механізм як основна складова реформування виборчої системи України

Наша держава не стоїть на місці, вона прагне до удосконалення, до покращення життя, і тому, нам так важливі зміни в законодавстві.

Реалізація виборцями своїх прав потребує вирішення питань, пов'язаних з недосконалістю системи політично-управлінських відносин. Внаслідок цього виникає потреба у формуванні нових засад організації виборчої системи та створення нового виборчого законодавства, яке б

відповідало сучасному стану держави.

Вказані проблеми наштовхують на необхідність розробки та застосування правового механізму, який би сприяв зменшенню негативних впливів на виборчу систему України та призвів би до її покращення.

Під правовим механізмом у науковій літературі розуміють систему правових засобів і форм, за допомогою яких нормативність права переходить в упорядкування суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права. Головним елементом у механізмі правового регулювання є норма права.

Необхідністю удосконалення правового механізму як основної складової державного управління виборчою системою України зумовлюється:

- станом та адекватністю нормативно-правової бази, законності та юридичної відповідальності як складових правового механізму реформування виборчої системи;

- неефективністю чинної системи зовнішнього контролю за діяльністю системи під час виборчого процесу, профілактикою та покаранням за правопорушення;

- наявними організаційно-правовими проблемами [18, с. 95].

В Україні визнається і діє принцип верховенства права, відповідно до ст. 8 Конституції України. Верховенство права — це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та право-застосовну діяльність.

Значення законності полягає в тому, щоб зазначені в правових нормах вимоги були виконані, і тому, під законністю доцільно розуміти сукупність способів, прийомів і засобів, за допомогою яких управлінська діяльність уводиться в рамки закону, спрямовується на його виконання у формі, встановленій законом та визначеними ним методами.

Механізм реформування виборчої системи визначає його правова складова, яка впливає на відповідність виборів міжнародним стандартам, а саме таким, як забезпечення рівноправності усіх суб'єктів виборчого

процесу; прозорості фінансування виборчих кампаній; вільного волевиявлення виборців, відсутності тиску на них та підкупу; заборона використання ресурсів влади на користь певних суб'єктів виборчого процесу; забезпечення діяльності ЗМІ у межах законодавства України.

До першочергових завдань державного реформування виборчої системи належить прийняття удосконалених нормативно-правових актів, які стосуються виборчого процесу.

Виборчий досвід українського суспільства на загальному рівні включає в себе вибори народних депутатів СРСР 1989 року, вибори до місцевих органів влади, вибори ВРУ, президентські вибори. Відповідне виборче законодавство ілюструє поступовий шлях українського народу до демократії, еволюцію законодавчої реалізації основних принципів виборчого права, яка супроводжувалась від одної виборчої системи до іншої.

Українські науковці вказують на необхідність забезпечення верховенства права у функціонуванні всіх державних органів, дотримання чинних нормативно-правових актів як державним службовцям так і виборцям, що і є одним з основних принципів законності.

Але не тільки закони регулюють діяльність виборчої системи, а й інші правові норми, а саме: укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, інструкції, розпорядження ЦВК, нормативні акти місцевих органів влади.

Іноді, виборчі системи в умовах кризи держави, розглядаються як один із засобів впливу на розвиток політичної системи. Кожна виборча система має свої переваги та недоліки, яка залежить від ефективністю діяльності виконавчої влади.

Для нашої держави характерною є мінливість виборчих систем. Використовуючи правовий механізм реформування виборчої системи, надається можливість вибору оптимальної виборчої системи та її удосконалення.

За рекомендацією науковців та членів Венеціанської комісії в Україні

слід здійснити реформу виборчого законодавства у напрямі впровадження пропорційної виборчої системи, яка б базувалась на моделі відкритих партійних списків.

Як зазначають спостерігачі ОБСЄ, змішана виборча система, на думку багатьох учасників виборчого процесу, залишається недосконалою й уразливою для порушень під час виборчого процесу. Також, змішана виборча система є неактуальною з огляду на її невідповідність конституційним механізмам формування парламентської коаліції, уряду, інших органів державної влади.

Виборча система не є суто технічним засобом, вона є важелем державного управління. І тому, проблема прийняття тієї чи іншої виборчої системи є переконливою ілюстрацією тези про засадничу доцільність (на відміну від критерію правильності) подібних принципових рішень. Ця позиція була підтримана Конституційним Судом України в 1998 році, коли у своєму рішенні (справа про вибори народних депутатів України), суд підтвердив позицію, за якою визначення виборчої системи на виборах народних депутатів України, а також встановлення виборчого бар'єру, є питанням «політичної доцільності», а не відповідності основним принципам виборчого права [18, с. 96].

Розглянемо норми, які стосуються суб'єктів виборчого процесу.

Суб'єктом виборчого процесу є:

- виборець;
- виборча комісія;
- партія, що висунула кандидатів у депутати;
- кандидат у депутати;
- офіційні спостерігачі від партії.

Для покращення роботи виборчих комісій, важливим питанням є кваліфікаційні вимоги до членів виборчих комісій. Доцільно включати до керівництва виборчими комісіями осіб з вищою юридичною освітою та досвідом роботи у виборчих комісій, а також обов'язковим проходженням

навчання від ЦВК. Тому що, зазвичай до керівництва виборчих комісій проходять люди які не мають виборчого досвіду, і під час виборчої кампанії можливі часті зміни керівного складу виборчої комісії.

Під час ведення виборчої агітації має бути додатково нормативно забезпечено невторчання посадовців у виборчий процес, у тому числі через встановлення норм щодо заборони ведення виборчої кампанії посадовими особами, заборони використання засобів та ресурсів (кадрових, матеріальних, фінансових) органів влади в агітації за партію чи кандидата у депутати. Гарантією такого невторчання має стати вдосконалення норм Кримінального Кодексу України, що встановлюють адміністративну та кримінальну відповідальність посадових осіб за порушення виборчого законодавства.

Виборчий кодекс, який ВР України ухвалила 11 липня 2019 року, передбачає запровадження гендерних квот на рівні 40%. Згідно із поправками до кодексу, у кожній п'ятірці партійного списку мають бути як чоловіки, так і жінки, не менше 2 кандидатів кожної статі.

Таких квот партії мають дотримуватися при формуванні загальнодержавного та регіональних виборчих списків кандидатів у депутати. Це призведе до збільшення політичної участі жінок при прийнятті важливих рішень держави. Водночас покарань для партій, які не дотримуються квот, в Виборчому кодексі не передбачено.

Залишається неврахованою одна з пріоритетних рекомендацій міжнародних фахівців місії зі спостереження за виборами ОБСЄ і Венеціанської комісії щодо проведення комплексної виборчої реформи, яка б удосконалила виборче законодавство, регулюючи всі види виборів.

Отже, Закон «Про вибори народних депутатів України» не відповідає Резолюції 1755 ПАРЄ від 2010 року та рекомендації місії ОБСЄ і Венеціанської комісії щодо зведення всіх виборчих правил у єдиний Виборчий кодекс для забезпечення застосування уніфікованих процедур при проведенні всіх виборів.

У рамках реформування виборчого законодавства України доцільно

переглянути положення Закону «Про вибори народних депутатів України», які суперечать міжнародним зобов'язанням України щодо:

- обмеження прав тих кандидатів у народні депутати, хто мав судимість у минулому, залежно від важкості скоєного злочину;

- обмеження свободи мандата тих депутатів, які не приєдналися або вийшли зі складу парламентської фракції політичної партії, від якої їх було обрано;

- обмеження щодо створення виборчих блоків, чим порушується право партій на свободу об'єднань;

- завискі вимоги до кандидатів у депутати щодо п'ятирічного терміну проживання в країні;

- відмови у розгляді скарг з підстав невідповідності формату, а виборчі комісії повинні забезпечувати повний та неупереджений розгляд по суті всіх скарг, поважаючи право на ефективний правовий захист;

- підвищення прозорості та підзвітності фінансування кампаній, а також посилення існуючих або запровадження ефективних і спів розмірних санкцій за невиконання вимог щодо оприлюднення інформації;

- недостатньої представленості жінок у парламенті [1].

Серед неодноразових важливих рекомендацій місії ОБСЄ і Венеціанської комісії є і ті моменти які залишилися поза увагою українських законотворців, це:

1. необхідність зменшення чисельності виборчих дільниць, передбачених ч.3 ст.19 Закону «Про вибори народних депутатів України», з метою уникнення проблеми переповнення дільниць виборцями;

2. доцільність створення спеціального закордонного виборчого округу, наразі існують лише закордонні виборчі дільниці при закордонних дипломатичних установах України і у військових частинах, дислокованих за межами України;

3. необхідність забезпечення представників позапартійних кандидатів на рівні окружних виборчих комісій. Серед суб'єктів, які мають

право на подання кандидатур до складу дільничних виборчих комісій закордонних виборчих дільниць, позапартійні кандидати відсутні;

4. скасування заборони на внесення негрошових внесків лише тому, що їх надходження не можна відстежити через виборчий фонд. Рекомендується дозволити надання негрошових послуг в ході передвиборчої агітації, при цьому доречно передбачити суворі вимоги щодо звітування;

5. скасування вимоги Закону «Про вибори народних депутатів України» щодо обов'язку засобів масової інформації «намагатися отримувати інформацію про вибори, яку вони мають намір опублікувати, з двох або більше джерел, віддаючи перевагу першоджерелам». Питання щодо джерел інформації для ЗМІ повинно було врегульовано Законом про мовлення, положення якого повинні застосовуватися постійно, а не лише під час виборів;

6. узгодження з принципами Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод правила, які зазначені в ст.74, відповідно до якого громадянам інших країн та особам без громадянства забороняється брати участь у передвиборчій агітації;

Отже, за роки незалежності нашої держави нормативно-правова база, що регулює суспільні відносини у сфері виборчої системи, в основному сформувалася й відповідає сучасним вимогам норм міжнародного права, але її ще не можна вважати досконалою.

Підготовка проектів законів, прийняття нормативних актів, контроль за виконанням вимог, які в них містяться, належать до важливих елементів механізмів реформування виборчої системи нашої держави.

З метою оптимізації стану законності потрібно від всіх суб'єктів суспільних відносин ретельне дотримання законодавства, посилення відповідальності та вдосконалення процедури виборів та притягнення керівників і працівників виборчих комісій усіх рівнів до юридичної відповідальності у разі вчинення ними порушень виборчого законодавства.

Важливим кроком для нашої держави є прийняття Виборчого кодексу,

який покращить виборче законодавство.

Висновки до розділу 2

У другому розділі проаналізовано сучасний стан виборчої системи України.

Наведено поетапне становлення виборчої системи з часів незалежності нашої держави, а саме з проведення перших виборів, та прийняття першого закону України «Про вибори народних депутатів». Розглянуто як впливали політичні лідери та партії при владі, на становлення виборчого законодавства України. Наскільки успішними, демократичними були проведенні вибори при різних виборчих системах.

Важливим є те, що під кожні вибори які проходили в Україні, вносились зміни до Закону України «Про вибори народних депутатів України» перед і під час виборчого процесу.

Проаналізовано основні нормативно-правові засади проведення виборів в Україні. Детально розглянуто Закон України «Про вибори народних депутатів України» який забезпечує регулювання процесу парламентських виборів в Україні. Зазначені проблемні питання які досі не врегульовані цим законом.

Також у цьому розділі розглянуто розробки та застосування правового механізму, який би сприяв зменшенню негативних впливів на виборчу систему України та призвів би до її покращення. Розглянуті рекомендацій місії ОБСЄ і Венеціанської комісії щодо виборчого законодавства України.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Окремі недоліки національного виборчого законодавства в контексті європейської інтеграції України

Виборче законодавство зазнавало змін із самого початку його прийняття. Почалось це з 1993 року з прийняттям Закону України «Про вибори народних депутатів України». За цим законом і відбулися перші вибори незалежної України до ВРУ, які відбулися в 1994 році. Вибори проводилися по 450 одномандатних виборчих округах на основі абсолютної більшості. Наступні вибори до ВРУ проводилися у 1998 році за змішаною системою. При цьому зміни до виборчого законодавства вносилися протягом 1996, 1997 та 1998 років. Деякі зміни до Закону України «Про вибори народних депутатів України» вносились 3 березня та навіть 24 березня 1998 року, тобто закон змінювався фактично за 5 днів до голосування. Крім того, за місяць до виборів Конституційний Суд України визнав, що деякі положення Закону України «Про вибори народних депутатів України» не відповідали Конституції України, тобто були неконституційними. Суддя Конституційного Суду України М. Савенко у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 26 лютого 1998 року висловив свою думку, наголосивши, що Конституційного Суду України прийняв рішення тоді, коли вибори до ВРУ вийшли на фінішну пряму. Суддя М. Савенко зауважив, що у майбутньому треба запобігати подібним ситуаціям.

Зміни до виборчого законодавства були внесені і на наступних виборах

2002 року. Так, у 2001 року ВРУ приймає новий Закон України «Про вибори народних депутатів України», а вже у 2002 році, за два місяці до виборів, вносить до нього зміни.

У березні 2006 року відбулися чергові вибори до законодавчого органу. У 2004 році був прийнятий новий Закон України «Про вибори народних депутатів України», згідно з яким вибори мали проходити за пропорційною системою з обранням депутатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі. У цьому законі зазначалося, що він вступає в дію з 2005 року, окрім положень які регулюють порядок заміщення депутатів, обраних у багатомандатному окрузі, які вибули. Однак, зміни до цього закону приймалися як у 2005 році так і у березні 2006 року, у той місяць коли повинно було відбутися голосування.

У 2007 році пройшли дострокові вибори народних депутатів України. Зміни до Закону України «Про вибори народних депутатів України» щодо порядку проведення виборів, були прийняті за три місяці до самих виборів.

Такі ж проблеми виникли і з виборчим законодавством який регламентує вибори Президента України, наприклад зміни до виборчого законодавства на передодні президентських виборів 2010 року, а саме, зміни до Закону України «Про вибори Президента України» вносилися в серпні 2009 року, а останні зміни були внесені в лютому 2010 році, тобто за два дні до голосування у другому турі виборів. Отже, порядок проведення виборів змінювався під час виборчого процесу, а саме, ВРУ дозволила включати виборців у списки виборців в день голосування, що є прямою загрозою фальсифікації.

Серед головних проблем, які виникли із прийняттям змін до законодавства про вибори Президента України, ЦВК зазначав: обмеження виборчих прав громадян, створення механізмів фальсифікацій через можливість включати виборців у списки виборців в день голосування, обмеження контролю за виборами з боку громадськості, фактичне унеможливлення оскарження правопорушень та результатів виборів. Не

дивлячись на всі зусилля громадськості та міжнародних експертів, українські законодавці не скасували найбільш суперечливі норми. Більше того, народні депутати продовжили змінювати виборче законодавство під час виборчого процесу, в період між двома турами голосування, скасувавши вимоги щодо кворуму виборчих комісій для прийняття обов'язкових до виконання рішень та надавши змогу місцевим радам замінювати членів виборчих комісій, які не вийшли на дільницю у день голосування. Незалежні громадські спостерігачі, зазначали, що ці зміни не сприяли підвищенню демократичності та якості організації повторного голосування та порушували принцип колегіальності у виборчих комісіях і надавали місцеві владі привід втручатися на роботу виборчої комісії [83, с. 14-15].

Таким чином, можна зазначити, що зміни до виборчого законодавства часто мають кон'юнктурний характер і відбуваються в інтересах окремих політичних сил, які шляхом частих змін виборчого законодавства намагаються забезпечити свою присутність у владі. Крім того, політичні діячі взяли за практику внесення змін до виборчого законодавства не лише напередодні виборів, але й під час виборчого процесу.

У 2011 році були внесені кардинальні зміни у виборчому законодавстві. У новому Законі України «Про вибори народних депутатів України» повернута змішана виборча система, 225 народних депутатів обираються по одномандатних виборчих округах, а інші 225 обираються за партійними списками. Крім того, законом заборонялось брати участь у виборах блокам, і також підвищено виборчий бар'єр до 5%. Це зменшувало можливість опозиційним на той час партіям проходити до ВРУ.

Так, Партія Регіонів разом з Комуністичною партією на виборах отримали менше голосів за партійними списками, ніж опозиційні партії, але, вони могли сформувати парламентську більшість за рахунок депутатів, які пройшли по одномандатних округах. Фальшування виборів та найбільша кількість порушень під час виборів, відбулися саме на одномандатних виборчих округах. Вибори до Парламенту у 2014 році теж показали, що

більшість проблем та порушень відбувається на мажоритарних округах.

Дивлячись на приклади можна зазначити, що виборче законодавство не захищено від політичних маніпуляцій та багаторазових змін. Все це впливає на демократичність, прозорість виборчого процесу та об'єктивність волевиявлення виборців.

Особливу увагу слід надати документам, які ухвалює Венеціанська Комісія, та висновкам, які надає ОБСЄ, оскільки для країни ці документи дуже цінні.

Серед важливих документів, які розробила Венеціанська Комісія, є Кодекс належної практики у сфері діяльності політичних партій, який був прийнятий у 2008 році. Відповідно до нього, політична партія — це об'єднання, що ставить собі за мету шляхом висування кандидатів на виборах бути представленою в політичних інститутах і реалізувати політичну волю на національному, регіональному та місцевому рівнях, або на усіх рівнях одночасно [83, с. 17].

Окремої уваги слід надати Кодексу належної практики у виборчих справах, прийнятий Венеціанською Комісією 2002 року. В ньому закріплено, що вибори, які відповідають конституційним засадам, мають проводитися з дотриманням таких основних стандартів: загальне, рівне, вільне і пряме виборче право з дотриманням таємності голосування. Вибори повинні проводитися регулярно. А також, списки виборців повинні бути постійними та регулярно оновлюватися.

У 2005 році Венеціанська Комісія прийняла Роз'яснювальну декларацію про стабільність виборчого законодавства. У Декларації зазначено принцип стабільності виборчого законодавства, який стверджує, що основні елементи закону не можна переглядати за рік до проведення виборів. Однак, вказане положення не має переваги перед іншими принципами Кодексу, тобто не може вимагати збереження ситуації, яка суперечить нормам європейського виборчого законодавства або перешкоджати виконанню рекомендацій міжнародних організацій.

Також у Декларації закріплено, що реформа виборчого законодавства, повинна бути проведена достатньо завчасно, так, щоб її можна було застосовувати під час виборів. Це важлива, необхідна норма для нашого законодавства, оскільки захищає виборче законодавство від політичних маніпуляцій, забезпечує стабільність у виборчому процесу, захищає права виборців. На превеликий жаль, цими стандартами довгий час нехтували в країні.

Аналізуючи Висновки Венеціанської Комісії 2011 року стосовно законопроекту «Про вибори народних депутатів України», то можна зазначити, що Комісія була проінформована, що рішення стосовно виборчої системи, прохідного бар'єру та заборони виборчих блоків приймалися більшістю голосів в односторонньому порядку без обговорення з опозиційними партіями чи експертами.

Представників партій та громадськості запросили до обговорення вже підготовленого парламентською більшістю тексту закону після втручання міжнародних експертів. Саме тоді вони отримали змогу висловити свою думку та пропозиції щодо деяких аспектів законопроекту. У Висновку вказується, що такий підхід створює враження серйозного порушення довіри великої частини українських громадян до виборчих процесів за рік до парламентських виборів. Також, у Висновку наголошується увага на пункт 58 Кодексу належної практики у виборчих справах Венеціанської Комісії, згідно з яким «виборче право має бути досить стабільним і захищеним від партійно-політичних маніпуляцій» та на пункт 64, відповідно до якого «слід запобігати не лише маніпулюванню в інтересах партії при владі, але й навіть натяку на будь-яке маніпулювання». Причиною занепокоєння Венеціанської Комісії є відсутність консультацій з опозиційними партіями та громадянським суспільством щодо зміни виборчої системи, встановлення прохідного бар'єру та заборони виборчих блоків. Внесення будь яких змін до виборчої системи без проведення публічного обговорення та консультацій може поставити під сумнів легітимність законопроекту [83, с. 18].

За цим законом були проведенні вибори 2012 року, позачергові парламентські вибори 2014 та 2019 років. Крім того, у Звіті Місії ОБСЄ/БДПЛ 2014 року зазначається, що парламент не зміг реформувати виборче законодавство, під заборону залишились блоки, виборча система залишилась без змін. У звіті є також інформація, що серед змін до виборчого законодавства були прийняті поправки до Кримінального кодексу, які посилюють відповідальність за виборчі правопорушення.

Змішана виборча система, що визначена чинним законодавством, та відповідно до якої проводились останні позачергові вибори народних депутатів України, має такі особливості:

- по-перше, застосовується принцип так званого «лінійного змішування», тобто і за мажоритарною системою відносної більшості, і за пропорційною системою із закритими списками обирається однакова кількість народних депутатів України – тобто по 225 осіб завдяки кожному з двох варіантів;

- по-друге, наступна особливість полягає у багатомандатному окрузі, який визначено як загальнодержавний виборчий округ;

- по-третє, використовується принцип закритих (жорстких) списків, коли до виборчого бюлетеня заноситься лише 5 перших прізвищ кандидатів у депутати, і виборець віддає свій голос за той чи інший виборчий список партії у цілому, маючи можливість ознайомитися лише з 5 особами зі всього списку партії. Окрім того, виборець не має права вносити зміни та впливати на порядок розташування кандидатів у таких списках.

Наступна особливість: при застосуванні пропорційної виборчої системи використовується відповідний «прохідний бар'єр», тобто для того, щоб взяти участь у розподілі депутатських мандатів, партія повинна набрати не менше, ніж 5% голосів виборців від загальної кількості тих, які взяли участь у голосуванні [60].

Застосування змішаної виборчої системи при обранні складу парламенту України має на меті мінімізацію недоліків як мажоритарної, так і

пропорційної виборчих систем [81, с. 14].

Мажоритарна система відносної більшості є найпростішим різновидом мажоритарних систем. Така система передбачає, що обраним вважається кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців. Система відносної більшості досить результативна. За умов однакової кількості набраних голосів двома або більше кандидатами, що буває дуже рідко, законодавством традиційно використовується процедура жеребкування. Завдяки такій системі голосування відбувається в один тур. Проте, у той же час, вона не завжди адекватно відображає у складі парламенту політичний спектр суспільства та призводить до втрати великої кількості голосів виборців, а це має своїм наслідком послаблення представництва в парламенті іноді значної кількості виборців та відчуття незначущості голосу громадян.

Окрім того, як показує практика попередніх виборів, досить часто мажоритарна складова дозволяє владі застосовувати адміністративний ресурс. Так, багато кандидатів - мажоритарників змогли отримати місця в парламенті, здобувши більшість голосів виборців на округах, саме завдяки тиску владних важелів і тому вже мали певну залежність від партій, які представляли владу на той час.

Головні недоліки мажоритарної частини виборчої системи України є:

- купівля у виборців депутатського мандату. Сучасна українська мажоритарна виборча система в першу чергу дискредитувала себе через корупцію в електоральному полі та втрату зв'язку з виборцями після виборів;

- дискримінуються, так звані «треті» партії, які практично втрачають шанси бути представленими у владі тому, що громадяни часто орієнтуються на представників найвпливовіших та найбільших партій, вважаючи, що представники так званих «третіх» партій не зможуть ефективно працювати в парламенті в умовах меншості;

- є можливість, особливо у представників державної влади, впливати на результати виборів, застосовуючи різноманітні маніпулятивні технології (масове «переселення» виборців з одного округу до іншого, маніпулювання з

кордонами виборчих округів).

Пропорційна складова української виборчої системи також має ряд недоліків: по-перше, вона передбачає неперсоніфіковані вибори, в результаті чого до виборчих списків партій ймовірно можуть бути включені маловідомі, некомпетентні, непопулярні політики, які можуть отримати право розподілу мандатів завдяки популярності першої п'ятірки кандидатів. Окрім того, обтяжливою обставиною запровадження пропорційної системи може бути досить складний порядок підрахунку голосів виборців. [81, с. 14].

Разом із тим протягом 2002-2019 років у сфері виборів напрацьовано законодавство, яке дозволило провести виборчі кампанії, які були оцінені міжнародними експертами як такі, що відповідають більшості міжнародних стандартів. Планується, що пізніше положення різних законів у сфері виборів буде уніфіковано в єдиний документ — Виборчий кодекс, запровадження якого протягом тривалого часу є рекомендацією міжнародних та місцевих спостерігачів за виборами.

Найбільшим проблемним питанням залишається відповідальність за порушення виборчого законодавства. Всі українські експерти сходяться на думці, що наразі притягнути до відповідальності як членів виборчих комісій, так і організаторів правопорушень майже нереально. І це незважаючи на кримінальну та адміністративну відповідальність за порушення законодавства.

Не менш вагомою проблемою є тема фінансування передвиборчої кампанії, а саме проведення агітації. Деякі експерти зазначають, що лєвова частка фінансування йде поза виборчими фондами. Зокрема, так оплачується робота членів виборчих комісій, спостерігачів, а також реклама та PR.

Також доцільно запровадити можливість систему підготовки та сертифікацію членів виборчих комісій. Тому що зазвичай до керівного складу виборчих комісій входять некомпетентні люди, чи взагалі без жодного досвіду роботи на дільниці. Що призводить до низького рівня роботи дільниці або постійної зміни членів дільниці. Відтак, слід постійно

підвищувати професійну освіту членів виборчої комісії застосовуючи тренінги, семінари, наради, збори за участю членів ЦВК та представників політичних партій, як у між виборчий період, так і у період підготовки до виборів. Це мінімізує помилки та правопорушення з боку членів виборчих комісій.

Україна робить нелегкі спроби змінити українське законодавство яке б відповідало б європейський стандартам. Головне питання це тип виборчої системи. Багато українських науковців та міжнародні експерти надають перевагу пропорційній системі з відкритими списками, але головне це захищеність, стабільність та збалансованість виборчого законодавства. Тому виборча система повинна застосовуватися та змінюватися не під впливом політичних маніпуляцій, а повинна бути стабільною, демократичною та прозорою, яка надійно забезпечує волевиявлення виборців. Саме на таких принципах і повинні проходити вибори, про що і йдеться у висновках і рекомендаціях європейський експертів.

Отже, якою б не була виборча система у Україна, головне, щоб виборче законодавство було стабільним та захищеним від маніпуляцій. Для цього необхідно на законодавчому рівні заборонити вносити зміни до нормативно-правових актів не пізніше, ніж за рік до виборів.

Важливо використовувати в процесі законотворення фундаментальні принципи та підходи до формування та застосування виборчого законодавства, а не бездумне копіювання законів тих чи інших європейських країн.

3.2. Перспективи розвитку національної виборчої системи

Розглядаючи недоліки національного виборчого законодавства, доцільно визначити модель виборчої системи яка була б притаманна для

України у контексті забезпечення рівних можливостей реалізації виборчого права.

Відомо, що для повноцінного забезпечення представництва громадян у вищому законодавчому органі держави існує мажоритарна виборча система. А з метою забезпечення більш чіткого впорядкування політичних партій у парламенті, для підвищення ефективності роботи парламенту, успішно застосовують пропорційну виборчу систему. В Україні обидві виборчі системи, а також змішана виборча система, застосовувалися в різні часи при різних політичних діях.

Однак, постійні зміни виборчого законодавства та самої виборчої системи призводять до проблем формування якісного, дійового парламенту, а також органів місцевої влади. І тому, необхідність визначення прийнятної моделі виборчої системи для нашої країни, а також напрямів розвитку виборчого законодавства, зумовлює потребу акцентувати увагу на позитивні та негативні риси мажоритарної та пропорційної виборчої системи.

Для мажоритарної виборчої системи характерно, що виборці голосують за конкретних осіб-кандидатів. Ця система є найдавнішою.

Особливості мажоритарної виборчої системи проявляються залежно від організації проведення голосування. Голосування може відбуватися в одномандатних округах, в межах якого обирається по одному представнику, або багатомандатних, в яких обираються по декілька представників. Для мажоритарної системи характерно те, що виборчі округи визначають приблизно однаковими за кількістю виборців, а їх межі, за часту, співпадають із межами адміністративно-територіальних одиниць. Це дає змогу політикам мати тісний зв'язок з виборцями, або взагалі, виборцям хоча б мати уяву про представника у депутати.

Залежно від того, яка за законодавством більшість голосів виборців є необхідною для обрання кандидата, розрізняють мажоритарну виборчу систему абсолютної, відносної та кваліфікованої більшості.

Найбільш відомою у світі є мажоритарна система абсолютної та

відносної більшості. Іноді їх використовують у поєднанні, це коли в першому турі голосування застосовують систему абсолютної більшості, а в другому — відносної. Таку модель застосовують під час виборів Президента України.

Кожний вид мажоритарної система має свої переваги та недоліки. Однак, у разі застосування мажоритарної виборчої системи: виборці голосують за конкретних кандидатів; є постійний зв'язок виборців з кандидатами; виборцям дається можливість обрання позапартійного кандидата; спрощується процес створення ефективної більшості у парламенті, яка і формує уряд.

Перевагою мажоритарної системи абсолютної більшості є врахування інтересів більшості виборців. А, перевагою мажоритарної системи відносної більшості — результативність, голосування проходить в один тур, а отже, не потребує додаткових витрат.

Водночас, науковці виділяють основні недоліки мажоритарної системи абсолютної більшості:

- голоси, подані за переможених кандидатів, фактично не враховуються;
- часто доводиться проводити другий тур виборів.

Основним недоліком мажоритарної системи відносної більшості є те, що переможений кандидат бере усе, внаслідок чого відбувається виборчий диктат меншості над більшістю [41, с. 75].

Важливою перевагою мажоритарної виборчої системи є умови й порядок формування уряду. Під час проведення виборів за мажоритарною системою одна з політичних партій чи коаліцій, отримавши більшість у парламенті, має можливість формувати такий уряд, який буде виконувати свої обіцянки виборцям, дані у процесі виборчої кампанії. Таким чином, забезпечується створення стабільного уряду, який підтримується парламентською більшістю.

Треба відзначити, що застосування мажоритарної виборчої системи в нашій країні сформувало у певної частини виборців негативне ставлення до неї. Особливо гострою критикою виборча система зазнала після виборів 2012

року, як складника змішаної виборчої системи. В результаті застосування такої системи партія Віктора Януковича отримати більшість у новому складі парламенту.

Іншим типом виборчої системи є пропорційна виборча система. До переваг цієї системи належать:

- врахування широкого спектру суспільних інтересів;
- забезпечення підвищення інтересу громадян до суті політичних проблем;
- чітка визначена структура партійного представництва у парламенті.

Науковці виділяють і недоліки пропорційної системи:

1. для більшості виборців вона є незрозумілою;
2. послаблюються безпосередні зв'язки між виборцями та обраними особами. Особливо це видно під час застосування принципу партійного формування виборчого списку. За таких умов виборці не мають змоги змінити порядок розташування кандидатів у списку. Голосуючи за партію, виборці змушені погоджуватися із запропонованим партією списку кандидатів;
3. партії мають можливість продавати місця у своїх виборчих списках;
4. посилюється партійний контроль за діяльністю їхніх представників. Партія може позбавити депутата мандати за порушення партійної дисципліни, незважаючи на думку виборців;
5. ця система сприяє фрагментації політичних сил, вона може спричинити входження до парламенту крайніх радикальних партій;
6. фрагментація парламенту суттєво ускладнює формування уряду і прийняття ним рішень;

Уряд за пропорційною системою найчастіше формується шляхом переговорів між партіями. Такі переговори, часто відбуваються вже після виборів і є досить тривалими. У результаті склад та програма уряду відображають результати міжпартійних переговорів. На керівні посади часто проходять політики, які не мали підтримки більшості виборців. Це

відбувається через партійні переговори після проведення виборів.

Надання переваг тому чи іншому виду виборчої системи нерідко визначається співвідношенням політичних партій у законодавчому органі, що впливає на реформування виборчого законодавства. Для окремих партій певні способи встановлення результатів є вигідними. Тому такі партії і виступають за включення вигідного для себе виборчого законодавства.

Однак вибір виборчої системи залежить не тільки від того, які результати необхідно отримати у майбутньому, а й від того, який спосіб отримання необхідних результатів виборів надає певним політичним партіям прийти до влади.

На сьогодні в Україні діє змішана виборча система, яка поєднує мажоритарну виборчу систему в одномандатних округах та пропорційну виборчу систему з голосуванням у єдиному загальнодержавному окрузі за закритими списками. Більшість держав світу обирають представників парламенту за пропорційною системою з відкритими списками. В Україні жодного разу за такою системою не обирали народних депутатів. Проте думка про доцільність використання саме такої системи стоїть ще з 2008 року, коли з'явилися перші законопроекти реформування виборчого законодавства.

Наша держава знаходиться у пошуку оптимальної моделі виборчої системи і практично під кожні нові вибори створюється нова модель. Основною причиною такої ситуації є те, що в незалежній Україні, виборчі закони завжди належали до ординарного законодавства, що давало змогу змінювати їх звичайною більшістю голосів депутатів парламенту.

Саме тому, важливо зазначити тип виборчої системи, зокрема пропорційної виборчої системи із відкритими виборчими списками, у нормативно-правовому документі найвищої юридичної сили, а саме в Конституції України. Це призведе до стабілізації врегулювання цього питання, та зменшить маніпуляції, які пов'язані зі зміною типу виборчої системи під кожні вибори задля досягнення позитивного результату виборів

для правлячої влади.

Європейський досвід виборчого законодавства спирається на основні засади виборчого права: загальність, рівність, вільність, таємність, безпосередність. Ці основні засади виборчих прав зафіксовані в основних міжнародних документах.

Для вдосконалення нашого виборчого законодавства та для зближення з європейськими стандартами виборів, нам необхідно врахувати ці принципи та розробити шляхи для їх упровадження.

Вважаємо, що до них доцільно віднести:

- «відкриті списки», за умов пропорційної системи виборів;
- відкритість фінансування політичних партій у виборчому процесі;
- раціональне використання ЗМІ у виборчому процесі.

Важливим недоліком діючої в Україні виборчої системи, на думку багатьох науковців, є «закритість» списків, що не дає змоги виборцю повною мірою висловити свої вподобання щодо конкретних політиків і надмірно підносить впливовість партійних лідерів, закріплюючи авторитаризм та бюрократію у партіях. Окрім того, повністю розірвано зв'язок між депутатським корпусом та виборчими округами, оскільки виборці не можуть знати всіх членів партії, та відповідно, члени партії, які пройшли до парламенту, також можуть не мати жодного відношення до виборців, які голосували за партію, до якої вони ввійшли.

Тому, сьогодні так важливо, щоб виборча система була «відкритою». А також, відкритість фінансування партій із контролем за використанням коштів виборчих кампаній, що унеможливить впливу маніпуляцій з боку бізнесових кіл.

Система з відкритими списками дасть значно більшу свободу вибору громадянам, зробить представництво особистісним, дозволить формувати парламент лише з тих кандидатів, котрих виборець знає і підтримує. За такою виборчою системою роль та впливовість партійних лідерів істотно зменшується, а роль народу та громади, навпаки зростає, що підвищує роль

та цінність виборів.

Відкриті списки охоплюють декілька проблемних аспектів, а саме :

- психологічний, відкриті списки знімають конфлікт серед виборців і членів партій; зменшують можливість розповсюдження відчуження народу від влади;

- соціальний та правовий, відкриті списки надають можливість ознайомитись із соціальним статусом кандидата в депутати, його автобіографію, досвід роботи та інше, дотримуватись гендерності, відкритості, легітимності та прямого волевиявлення виборців.

Деякі науковці, вважають доцільним уведення відкритих списків із можливістю преференційного голосування за декількох кандидатів. Важливим моментом запровадження такої системи є спроба наділити виборця можливістю надати преференцію окремим кандидатам. Остаточний список формується виборчими комісіями після голосування відповідно до кількості отриманих кандидатами голосів. Перемагають ті, хто отримує більшу, ніж у інших, кількість преференцій. При цьому кожен кандидат у партійному списку повинен бути закріплений за конкретним виборчим округом, і при його перемозі, відповідати за цей округ. Така прив'язку до виборчого округу дає змогу виборцям відкликати депутати із займаної посади, якщо він не виконує належно свої обіцянки.

Запровадження відкритих списків з преференціями дасть змогу подолати недоліки мажоритарної та пропорційної виборчої системи:

1. якісно представлено територіальне представництво, коли у формуванні списку народних депутатів прийматиме участь виборець шляхом надання преференції кандидату у депутати. Це посилить відповідальність кандидата за свій виборчий округ;

2. наявність чіткої політичної ідеологічної лінії розвитку суспільства та держави. Це спростить механізм формування коаліції в парламенті і забезпечить його дієздатність, адже депутати будуть реалізовувати програмні завдання партії.

Застосування переважно більшістю європейських країн пропорційної виборчої системи (зокрема системи з відкритими та преференційними виборчими списками) свідчить про високий рівень політичної та правової культури громадян, а саме головніше, відповідальності політиків перед своїми виборцями.

Щодо питання відкритості фінансування партій, доцільно забезпечити контроль за використанням коштів виборчих фондів партій та кандидатів з боку держави та вільний доступ до такої інформації громадськості. Важливим є питання лімітування розмірів добровільних внесків осіб та прозора процедура їх здійснення, а також зображення у звітах за використання коштів партій та кандидатів.

Щодо участі ЗМІ в інформаційному забезпеченні виборів необхідно включити: недопущення замовчування суспільно важливої інформації та перекручування інформації про хід виборчого процесу, обов'язок отримувати інформацію з двох та більше джерел.

Досвід багатьох країн світу показує, що для того щоб вибори відповідали потребам виборців, викликали зацікавленість, вони мають проводитися щодо конкретних кандидатів. Саме за таких умов мало імовірно що виборець буде голосувати за кандидата який мало відомий або не популярний в окрузі. Тому, найбільш реальним стає вибір конкретних осіб.

Отже, пропорційна виборча система з відкритими списками дозволила б усунути ряд недоліків чинної в нашій державі змішаної виборчої системи:

- мінімізується вплив корупційних схем та суттєво знизяться шанси того, що партії зможуть провести до ВРУ непрофесійних до депутатської роботи кандидатів;

- зросте загальна зацікавленість громадян до виборчого процесу, виборці будуть ретельно підходити до вибору достойного кандидата;

- за такою виборчою системою установлюється прямий зв'язок між конкретним кандидатом та виборцем, тому що виборці знають за кого вони голосують;

- зросте конкуренція у самій партії, кожний активний політик змушений буде працювати так, щоб його обрали виборці, а не думати як купити «прохідні» місця [49, с. 960].

Аналіз проблем правового регулювання організації та проведення виборів в нашій державі показує, що основними чинниками, які перешкоджають впровадження у виборче законодавство України міжнародних стандартів, є: низький рівень політико-правової культури більшої частини організаторів виборів, а також виборців; використання «брудних» виборчих технологій, а так же вплив адміністративного ресурсу та інше.

Таким чином, визначаючи перспективи розвитку національної виборчої системи, слід виходити із того, що формування сучасної системи законодавства про вибори неможливо без імплементації до нього міжнародних виборчих стандартів щодо забезпечення можливостей балотуватися кожному громадянину незалежно від приналежності до політичних партій. Основними напрямками подальшого розвитку і вдосконалення виборчого законодавства України є:

1. імплементація у національне законодавство положень міжнародно-правових документів;
2. правове забезпечення реального народного волевиявлення через додержання конституційних норм;
3. запровадження єдиних підходів щодо регламентації всіх стадій виборчого процесу;
4. посилення правозахисної функції виборчого законодавства через застосування відповідальності за порушення його норм;
5. встановлення в Конституції України та у відповідних законах засад, форм, засобів здійснення народного контролю за діяльністю народних депутатів [41, с. 77].

У багатьох державах учасницях ЄС порядок підготовки та проведення виборів визначається Виборчим кодексом. Виборчий кодекс дозволить не

лише систематизувати та уніфікувати різні види виборчих процедур, а й створить правову базу, відповідно до якої замість кількох нормативно-правових актів діяв би один, який би впорядкував всі без винятку правовідносини у виборчій сфері.

3.3. Виборчий кодекс — як шлях вдосконалення виборчого законодавства України

Порядок підготовки та проведення виборів у багатьох країнах учасницях ЄС визначається Виборчим кодексом. Серед таких держав, це: Албанія, Бельгія, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Люксембург, Македонія, Нідерланди, Грузія, Молдова, Норвегія та Польща.

Ще в 2009 році ЄС профінансував, а Рада Європи схвалила проект Виборчого кодексу, однак зміна влади в Україні призвела до заморожування робіт в цьому напрямі, що дало змогу колишньому голові представництва ЄС в Україні Жозе Мануель Пінту Тейшейрі сказати, що цей документ «викинули на смітник». До речі, таке ставлення правлячої партії до питань Виборчого кодексу з одночасною заміною виборчого закону є непрямым свідченням її зацікавленості в маніпуляції щодо виборчих систем, застосування нестабільності виборчого законодавства. При цьому важливість прийняття Виборчого кодексу для України настільки важлива, що ЄС в ультимативній формі зажадав схвалення цього документа як однією з умов підписання Угоди про асоціацію [76, с. 50].

Потім було розроблено Законопроект на основі проекту Виборчого кодексу України робочої групи під керівництвом Ю. Ключковського, який був зареєстрований в березні 2010 року. Венеціанська комісія схвально підтримала той проект. Як зазначено в пояснювальній записці, на необхідність розробки і прийняття Виборчого кодексу неодноразово звертали

увагу міжнародні інституції - ПАРЄ, Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія), Бюро з демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ.

Основною проблемою, яку намагались вирішити автори проекту, була відірваність депутатів від виборців через відсутність впливу виборців на персональний склад парламенту чи ради. І тому запропоновано застосувати виборчу систему, яка дозволяє персоніфікувати голосування, що вимагає запровадження регіональних виборчих округів.

7 листопада 2017 року ВРУ мінімальними 226-ма голосами прийняла Виборчий кодекс у першому читанні. Це стало несподіванкою і для суспільства, і для самих депутатів.

Питання прийняття Виборчого кодексу напряду пов'язане зі стабільністю виборчого законодавства.

ВРУ 11 липня 2019 року, зробила великий крок до реформування виборчого законодавства, ухваливши в цілому новий Виборчий кодекс, що передбачає систему відкритих списків на виборах до парламенту. За законопроект №3112-1 проголосували 230 народних депутатів. Це відбулося єдиним голосуванням за пакет поправок, які раніше були відхилені депутатами, а також за проект Виборчого кодексу в другому читанні та в цілому. Голова парламенту Андрій Парубій 17 разів ставив на голосування і закликав народних депутатів повернутися до правок, необхідних в тексті кодексу у другому читанні, аж поки не набралася потрібна кількість голосів.

Як зазначає один з авторів документа Олександра Черненка, проект Виборчого кодексу поєднав у собі 5 виборчих законодавств: про вибори Президента, народних депутатів, про місцеві вибори, про ЦВК та про Державний реєстр виборців. Автори проекту наголошували, що головною новацією документа є відкриті виборчі списки.

Але, Президент України Володимир Зеленський, підтримуючи в цілому зведення в єдиний кодифікований законодавчий акт усіх виборчих процедур та правил з метою уніфікації регулювання підготовки і проведення виборів в

Україні, повернув Кодекс зі своїми вмотивованими пропозиціями для повторного розгляду та доопрацювання.

Так, Президент зауважив, що Кодекс, який надійшов на підпис, містить положення, що не відповідають Конституції України, не враховують останніх позитивних змін до виборчого законодавства, спрямованих на його удосконалення, не узгоджуються із законодавчими актами, які є головними у виборчій сфері, не забезпечують належної організації й регламентації виборчого процесу, ефективного контролю за здійсненням виборчих процедур.

З метою опрацювання пропозицій Президента України ЦВК активно долучалася робочою групою, створеною у підкомітеті з питань виборів, референдумів та інших форм безпосередньої демократії Комітету ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування (далі – Робоча група), до попереднього обговорення та підготовки редакції відповідних положень Кодексу.

І тому, листом ЦВК від 18 жовтня 2019 року №21-18-8397 Комітету ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування було надано концептуальні пропозиції щодо вдосконалення Кодексу.

Робочою групою проведено роботу щодо вдосконалення тих положень Кодексу, на які безпосередньо вказав Президент України Володимир Зеленський у своїх пропозиціях.

Однак Президент також зауважив, що наведений ним перелік зауважень є далеко не повним, а метою повторного розгляду та доопрацювання Кодексу є забезпечення належної регламентації виборчого процесу, створення умов для вільного волевиявлення громадян України на основі конституційних принципів і демократичних стандартів організації та проведення виборів, унеможливлення будь-яких зловживань та маніпуляцій під час проведення виборів.

При затверджені Виборчого кодексу доцільно розглянути зауваження ЦВК.

Зауважу, що Комісія є постійно діючим колегіальним державним органом, який наділений повноваженнями щодо організації підготовки і проведення всіх виборів і місцевих референдумів України, а також забезпечення реалізації та захисту виборчих прав громадян.

З огляду на багаторічний досвід та безперервну практику застосування виборчого законодавства України, а також проведення виборів ЦВК володіє винятковим досвідом і знаннями у цій сфері.

Відповідно до пункту 4 частини другої ст. 16 Закону України «Про ЦВК» Комісія за результатами узагальнення практики застосування виборчого законодавства України та практики проведення виборів і референдумів в Україні, а також у разі необхідності може за власною ініціативою розглянути та прийняти рішення стосовно підготовки пропозицій щодо вдосконалення законодавства України про вибори і референдуми [64].

Кодифікація виборчого законодавства сприяє покращенню правової регламентації та уніфікації виборчих процедур для різних видів виборів, важливо зробити Виборчий кодекс зрозумілим для застосування та сприйняття виборцями, а також усіма учасниками виборчого процесу.

Так, ст. 8 Основного Закону України закріпила, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, що вимагає від держави його втілення у правотворчу діяльність, зокрема в закони.

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що діяльність правотворчих органів держави має здійснюватися за принципом верховенства права і прямої дії норм Конституції України.

Водночас однією з вимог принципу верховенства права, гарантованого ст. 8 Конституції України, при формулюванні нормативних положень є юридична визначеність, тобто юридичні норми мають бути точними і чіткими, спрямованими на забезпечення передбачуваність будь-яких правових ситуації [37]. Держава повинна зробити текст закону

легкодоступним.

Отже, юридична визначеність передбачає, що законодавець повинен прагнути до зрозумілості та чіткості у викладенні норм права. Кожний виборець відповідно до конкретних обставин має орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку.

Доцільно зазначити, що виборчий процес – це здійснення його суб'єктами передбачених законом виборчих процедур виключно у встановлені законом строки і послідовності. В умовах швидкоплинності виборчого процесу будь-яка суперечність або прогалина в правовому регулюванні може призвести до зловживань та маніпуляцій, поставити під сумнів легітимність обраного органу влади або посадової особи, і привести до того, що вибори не відбудуться, що спричинить порушення фундаментального права громадян України обирати та бути обраними.

Враховуючи наведене потрібно підійти комплексно до підготовки положень Кодексу, щоб максимально адаптувати його до практичного застосування всіма органами виборчих процесів. Адже ще одним критерієм юридичної визначеності та верховенства закону згідно з позицією Європейської комісії за демократію через право є те, що «закон може бути застосовано на практиці». Як зазначає Венеційська комісія, «це також означає, що він є придатним для застосування. Тому надзвичайно важливо ще до прийняття закону оцінити його на предмет придатності до застосування на практиці, а також перевірити, чи буде його застосування ефективним» [63].

Натомість у Кодексі запроваджено змішане правове регулювання різних видів виборів, він переобтяжений великою кількістю статей, перехресних посилань, положення щодо врегулювання певної виборчої процедури, змісту різних частин одного і того самого виборчого документа розміщено в різних книгах і розділах Кодексу, що робить його неймовірно складним як для сприйняття, так і для застосування навіть фахівцями в галузі виборчого права.

Наприклад, положення Кодексу передбачають поділ протоколів про підрахунок, про підсумки голосування та результати виборів на загальну і спеціальну частини протоколу, які врегульовано різними статтями та розділами, книгами Кодексу. Так у тексті ст. 452 Кодексу «Протокол дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці у відповідному багатомандатному виборчому окрузі» містяться перехресні посилання на ст. 220, частину першу ст. 225, частини другу – п'яту ст. 226, частину дванадцяту ст. 232, частину першу ст. 451 Кодексу.

Такий виклад матеріалу не сприяє розумінню законодавчих положень членами комісії та іншими учасниками виборчого процесу. Під час формулювання нормативних положень слід враховувати, що закон про вибори застосовується перш за все виборчими комісіями та суб'єктами виборчого процесу в процесі реалізації їх виборчого права.

Таким чином, важливих змін потребує сама структура Кодексу. Доцільно усі положення щодо особливостей правового регулювання деяких типів виборів помістити в окремі книги Кодексу, а уніфікацію їх положень забезпечити єдиними підходами до змісту.

Також Кодекс містить положення, в яких не враховано останніх позитивних змін до виборчого законодавства, спрямованих на його удосконалення, та які не узгоджуються із базовими законодавчими актами у відповідній сфері, не забезпечують належної регламентації й організації виборчого процесу, ефективного контролю за здійсненням виборчих процедур.

Кодекс не враховує позитивних тенденцій розвитку законодавства України про вибори, і тому не відтворює окремих процедурних норм чинних законів України про вибори, які розроблені з урахуванням рекомендацій міжнародних організацій, які вже пройшли неодноразову апробацію на практиці під час виборів і підтвердили свою ефективність.

Головним питанням який не розкрито в Кодексі - це виборча система та її складові (виборча формула, виборчий бар'єр, магнітуда округу тощо).

Доцільно зазначити, що Конституційний Суд України в своєму Рішенні від 26 лютого 1998 року № 1-рп (справа про вибори народних депутатів України) дійшов висновку, що визначення компонентів виборчої системи є питанням політичної доцільності і воно має вирішуватися ВРУ [63].

Комісія зауважує, що на таких позиціях стоїть і Європейський суд з прав людини, який, зокрема, у рішенні в справі «Матьє-Моен і Клерфет проти Бельгії» зазначив, що стосовно способу формування законодавчого корпусу у статті 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основних свобод ідеться лише про необхідність організації вільних виборів, що проводяться з розумною періодичністю, шляхом таємного голосування і в таких умовах, які забезпечать вільне волевиявлення народу. Відповідно будь-яка виборча система повинна оцінюватися в світлі політичного розвитку країни, за умови, що система забезпечуватиме вільне волевиявлення [63].

Проблемами, на які звернув увагу Президент та які повинні бути вирішені в Кодексі і закріплені у виборчому законодавстві, є встановлення граничної суми витрат виборчих фондів, за рахунок Державного бюджету відшкодування витрат політичним партіям, що стосуються фінансування передвиборної агітації.

Також, доцільно зробити зміни в частині ведення передвиборної агітації, участі в ній ЗМІ, інформаційних агентств, а також підготовки нормативної бази щодо використання під час виборчого процесу нових форм поширення інформації, таких як: інтернет-ресурсів, соціальних мереж, месенджерів та інше.

На сьогоднішній стан доречними є пропозиції Президента В. Зеленського щодо необхідності зазначення в Кодексі механізму реалізації виборчих прав внутрішньо переміщених осіб. Дивлячись на сьогоднішній стан у державі, це важливе питання.

Щодо внутрішньо переміщених осіб, то Комітет міністрів Ради Європи радив державам-членам, вжити належних практичних та правових заходів. Щоб внутрішньо переміщені особи могли повноцінно реалізувати своє право

голосувати на національних, регіональних та місцевих виборах, і важливо, щоб не було жодних перешкод у реалізації виборчих прав [63].

В новому Кодексі зберігається існуючий політичний принцип формування комісій, які подаються від політичних партій. Такий підхід є прийнятним, він має свої переваги, які полягають, в існуванні механізму взаємного контролю за адмініструванням виборів з боку влади. Крім того, право на участь у роботі виборчої комісії - одна з форм реалізації виборчого права, яка гарантована Конституцією України.

Проблемним питанням залишається професійний рівень членів виборчих комісій. А особливо гострою є проблема професійного рівня вищих ланок: голів, заступників, секретарів окружних виборчих комісій. На них покладається широке коло повноважень — це і безпосередня організація здійснення нарахувань, виплат заробітної плати та інших виплат, укладення договорів, представництво інтересів комісій у судах. Крім того в умовах швидкоплинності виборчого процесу, проблемним є постійна заміна членів комісій. Для вирішення такої важливої проблеми пропонується застосовувати інститут регіональних представництв Комісії, який передбачений Законом України «Про Центральну виборчу комісію».

Пропонується передбачити, що в окружній та територіальній виборчій комісії може утворюватися секретаріат, функції якого здійснюватиме відповідне територіальне представництво Комісії. Існування секретаріатів окружних та територіальних виборчих комісій буде на постійній основі на базі територіальних представництв Комісії, підвищить загальний професіоналізм членів виборчих комісій, забезпечити злагодженість та якість роботи комісій.

Як альтернатива вказаному механізму у Постанові ЦВК №1954 передбачено, що за рішенням ЦВК повноваження голови, заступника голови та секретаря окружної виборчої комісії, територіальної виборчої комісії можуть виконувати уповноважені посадові особи територіального представництва Комісії. В такому випадку зазначені особи позбавлятимуться

права голосу під час прийняття рішень комісії. Така організація діяльності виборчих комісій дасть змогу уникнути проблем, пов'язаних із невиконанням своїх обов'язків голів, заступників та секретарів дільниці.

Включення інших членів до складу комісії залишається незмінним. Професіоналізм, фаховість, досвід, віддаленість від політичної боротьби працівників територіальних представництв Комісії забезпечить належну організацію виборчого процесу, а збереження політичного принципу щодо включення до складу комісії забезпечить взаємну довіру та контроль за процесом організації виборів.

Ще однією важливою проблемою є інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності, які стосуються виборів.

Треба відмітити, що, на практиці проведення виборів, розгляд виборчими комісіями скарг часто не призводить до досягнення мети. Виникають випадки, коли у більшості членів окружних, територіальних та дільничних виборчих комісій відсутні спеціальні знання у галузі виборчого права. Це призводить до неможливості на належному рівні оцінити викладені в скарзі обставини та надати їм правильну правову допомогу.

Варто зазначити, що контроль за розглядом виборчими комісіями скарг здійснює суд. Саме його, а не виборчої комісії рішення у таких правовідносинах буде остаточним та обов'язковим до виконання. Оскарження та скасування в судовому порядку рішень виборчих комісій, прийнятих за наслідками розгляду скарг, віддаляє у часі момент вирішення спору та ускладнює, а подекуди й унеможливорює поновлення порушених прав.

Місії спостереження за виборами ОБСЄ/БДПЛ та Венеціанська комісія вже неодноразово рекомендували внести ясність у дубльовані юрисдикції виборчих комісій та судів стосовно розгляду виборчих сперечань.

І тому, доцільно передбачити виведення виборчих комісій зі складу суб'єктів розгляду виборчих сперечань, і залишити ці функції за судами, крім тих, суб'єктами оскарження яких є виборчі комісії. Отже виборчі комісії, як і раніше, зможуть розглядати скарги на комісії нижчого рівня. Доцільно, з

метою забезпечення законності у виборчому процесі, збільшити обсяг компетенції ЦВК щодо розгляду нею питань про порушення виборчого законодавства за власною ініціативою, а також за результатами розгляду заяв, та за інформацією, отриманою з інших доступних джерел.

Під час кожного виборчого процесу, виникають питання щодо проблеми подання кандидатами для реєстрації недостовірної інформації, яка може вводити в оману виборців, застосування виборчої технології висування «кандидатів-двійників», участі у виборах осіб, які ведуть антидержавницьку діяльність. Передбачається, що рішення про відмову в реєстрації кандидата або скасування його реєстрації з підстав, пов'язаних із встановленням фактів припинення громадянства, виїзд за межі України для постійного проживання, визнання недієздатним, може бути прийнято лише після отримання підтвердження відповідного факту від уповноваженого органу.

Дивлячись на стан проведення останніх виборів, нових підходів потребує питання правового регулювання витрачання коштів виборчих фондів, зокрема детінізації більшості витрат суб'єктів виборчого процесу в ході виборчих кампаній. З існуючими на сьогодні положеннями щодо фінансового контролю за діяльністю партій у виборчій, і міжвиборчій період, такі новації можуть сприяти забезпеченню чесних та вільних виборів в нашій державі. Так, пропозиціями ЦВК передбачається розширення статей витрат коштів виборчих фондів суб'єктів виборчого процесу, не лише на передвиборну агітацію, а саме їх витрачання в цілому на організацію ведення виборчої кампанії. Зазначена пропозиція є важлива, і є першим кроком на шляху до якісних змін.

У зв'язку із запровадженням пропорційної виборчої системи відкритих регіональних списків доцільно закріпити в Кодексі можливість підрахунку голосів виборців та складення протоколів виборчих комісій за допомогою технічних засобів. Також важливо надати Комісії можливість запровадити онлайн-сервіси для звернення до Комісії, в тому числі з питань реєстрації кандидатів, уповноважених, довірених осіб тощо.

Важливим питанням який стосується ЦВК є питання обсягу кодифікації виборчого законодавства. Включення змісту Закону України «Про Центральну виборчу комісію» до Кодексу видається недоцільним, тому що це закон регулює ширше коло правовідносин, ніж тільки організація та підготовка проведення виборів.

В Кодексі є положення, якими визначаються правові та організаційні засади ведення Державного реєстру виборців (далі – Реєстр). При цьому в ст. 121 Кодексу зазначено, що основними завданнями Реєстру є ведення персоніфікованого обліку громадян України, які мають право голосу відповідно до ст. 70 Конституції України, та складання списків виборців для проведення виборів і референдумів.

Отже, у Кодексі передбачається використання відомостей Реєстру під час підготовки проведення виборів та місцевих референдумів. Але, однією з основних засад ведення Реєстру, відповідно до ст. 122 є постійність, що передбачає відсутність установленого строку роботи Реєстру незалежно від строків проведення виборів чи референдумів, а також постійне зберігання персональних даних виборців, які містяться в Реєстрі.

Тобто, у Кодексі врегульовуються організаційні питання функціонування Реєстру, які не пов'язані з проведенням будь-яких виборчих процедур. І тому, що стосуються правових та організаційних засад роботи Реєстру, за наведених обставин положення Кодексу виходять за межі його правового регулювання.

І тому, доцільно виключити зазначені положення з Кодексу та передбачити існування самостійного закону про Реєстр.

Важливим доповненням Комісії пропонується встановити вимогу адаптації офіційного вебсайту Комісії який буде відкритий для доступу користувачів із порушеннями зору та слуху. Також оприлюднення рішень Комісії з можливістю перегляду, копіювання та роздрукування інформації, а також у вигляді набору даних, що дає змогу здійснювати його автоматизоване оброблення електронними засобами для повторного використання.

Передбачити створення при Комісії експертних груп для проведення фахових консультацій з питань діяльності Комісії та підготовки відповідних рекомендацій. Зокрема, до таких експертних груп можуть входити представники інститутів громадянського суспільства, наукових установ, міжнародних організацій, народні депутати України, посадові та службові особи органів державної влади та місцевого самоврядування.

Навчання всіх членів виборчого процесу є важливим питанням та може сприяти глибшому залученню виборців до політичних процесів, реалізації виборчих прав. У зв'язку з цим, поряд із закріпленням повноважень Комісії щодо підвищення правової культури учасників виборчого процесу та процесу референдумів, навчання членів виборчих комісій, підготовки пропозицій стосовно вдосконалення законодавства з питань проведення виборів та референдумів пропонується встановити в Законі України «Про Центральну виборчу комісію» можливість утворення нею Центру підготовки учасників виборчого процесу як неприбуткової організації [63].

Отже, враховуючи вищевикладене, з метою вдосконалення положень Виборчого кодексу України, повернутого для повторного розгляду ВРУ з пропозиціями Президента України, за результатами узагальнення практики проведення виборів, беручи до уваги напрацювання Робочої групи при підкомітеті з питань виборів, референдумів та інших форм безпосередньої демократії Комітету ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування доцільно прийняти зауваження Комісії.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі даної роботи були описані проблеми та напрями реформування виборчої системи України, наведені недоліки національного виборчого законодавства в контексті європейської інтеграції України.

Нестабільність вітчизняних законів про вибори заслужено вважається

одним з основних недоліків виборчого законодавства України. Змішана система, що застосовується в Україні, відзначається втратою великої кількості голосів виборців у мажоритарних округах, дає можливості фальсифікацій волевиявлення громадян на місцевому рівні, висуває потенційні складнощі при формуванні коаліції.

Сьогодні необхідним є вдосконалення виборчого законодавства України, що передбачає розвиток виборчої системи, підвищення політико-правової культури учасників виборчого процесу, обов'язкове врахування як історичних, національних традицій, так і передового досвіду світової виборчої практики.

Виборчий кодекс України покликаний вирішити такі завдання:

- як найповніша реалізація волі громадян на основі виборчого законодавства; - підвищення ефективності виборчого процесу;
- сприяння утвердженню партій у суспільстві і піднесенню їх авторитету;
- партійність виборчого закону, тобто основними суб'єктами виборчого процесу мають бути політичні партії;
- структурування парламенту;
- сприяння політичній структуризації суспільства;
- забезпечення обрання стійкої парламентської більшості, яка спроможна буде створити дієвий Кабінет Міністрів і взяти на себе відповідальність за дії ВРУ;
- підготовка закону разом із іншими законодавчими і підзаконними актами, які потребують свого прийняття на підставі закону про вибори.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі вирішено актуальне наукове завдання, що полягає в аналізі виборчих систем та норм законодавчої бази, в контексті євроінтеграційних процесів, що в сукупності може слугувати основою для вироблення ефективної державної політики в цій сфері.

Отриманні в процесі дослідження результати, їх використання в практичній діяльності підтверджують актуальність дослідження, свідчать про досягнення поставленої мети, виконання завдань і дають підстави для формування таких висновків та рекомендацій.

1. На основі аналізу наукових поглядів та підходів вітчизняних вчених встановлено що в сучасній науці проблему реформування виборчої системи України в контексті євроінтеграційних процесів розкрито досить ґрунтовно. Але, більшість науковців розкривають або теоретичні аспекти, або містять критику та визначають недоліки пропорційної системи з відкрити списками та Виборчого кодексу. Об'єктивних, комплексних робіт щодо тенденцій виборчого процесу в контексті євроінтеграційних процесів в Україні є досить небагато.

2. Уточнено ключові поняття дослідження. Зокрема, поняття «вибори» розглядають як державно управлінський процес, здійснюваний у межах чіткого правового регулювання, та практично ідентифікують його з терміном «виборчий процес». Також, «вибори» - процес, у результаті якого певна сукупність людей, часто організована в політичні об'єднання (партії) шляхом голосування формує державний орган або виборну посаду. Розкриті значення поняття «виборча система» - спосіб визначення результатів виборів, від якого залежить порядок поділу депутатських мандатів і сам механізм організації виборів. Розкрито поняття «виборча формула» — критерії за якими визначається переможець або переможці виборів.

Перераховано та надано визначення типів різних виборчих систем. А саме, мажоритарна виборча система — це виборча система, завдяки якій перемагає той кандидат чи кандидати, який отримав чи отримали

встановлену законом більшість голосів виборців. Пропорційна виборча система — це виборча система, відповідно до якої депутатські мандати розподіляються між списками кандидатів пропорційно до кількості голосів, які отримав кожний з цих списків. І змішана виборча система — це виборча система, що є комбінацією мажоритарної та пропорційної виборчих систем. Наведені переваги та недоліки цих систем.

3. Проаналізовано та розкрито досвід виборчих систем які застосовуються в європейських країнах. До основних факторів, що мають вплив на вибір виборчої системи у різних європейських країнах, належить - етнічний склад населення, економічні умови, партійно-політичну систему, згоду еліт, громадську думку. Розкрито досвід застосування різних виборчих систем в таких країнах - Польща, Португалія, Бельгія, Ірландія, Фінляндія, Італія, Греція, Франція, Німеччина та Литва.

Розглядаючи і порівнюючи виборчі системи європейських країн, не можна визначити, яка з них найкраща. Жодна виборча система не є досконалою, усі вони можуть більше або менше відповідати потребам сьогодення, але вивчення та аналіз виборчих систем європейських країн є корисним при реформуванні виборчого законодавства України.

4. Наведене та проаналізоване становлення виборчої системи в Україні починаючи з 1990 року і по сьогоднішній час. Поетапно розкрито застосування різних виборчих систем в Україні в різні часи, що призвело до висновку, що від правлячої влади в країні від того шляху, який країна проходить, і від того досвіду який країна має або запозичує залежить саме який тип виборчої системи буде використовуватися на виборах.

5. Визначено, що нормативно-правові засади проведення виборів в Україні становлять законодавчі акти, до яких відноситься Конституція України, Закон України «Про вибори Президента України», Закон України «Про вибори народних депутатів України», Закон України «Про місцеві вибори», та інші нормативно-правові акти, що приймаються ВРУ. Також існує багато міжнародно-правових документів, ратифікованих ВРУ, в яких

зафіксовані загальноновизнані основні принципи виборчого права.

Аналізуючи нормативно-правову базу України, розглянуто положення Закону України «Про вибори народних депутатів України», який забезпечує детальне регулювання процесу парламентських виборів в Україні з намаганням передбачити більшість позаштатних ситуацій, які можуть виникнути під час виборчого процесу. Багато рекомендацій Венеціанської комісії та ОБСЄ були внесені у цей закон, але є ще що покращувати.

Аналіз виборчого законодавства в нашій країні засвідчив, що кожен із виборчих законів був кращим за попередній, проте мав тимчасовий характер. Зміни виборчого законодавства характеризуються: ухваленням кожного нового виборчого закону в гострій політичній боротьбі; прийняттям нового виборчого закону під час виборчого процесу; істотною зміною типу виборчої системи та збільшенням кількості процедур.

6. Механізм реформування виборчої системи визначає його правова складова, яка впливає на відповідність виборів міжнародним стандартам, а саме таким, як забезпечення рівноправності усіх суб'єктів виборчого процесу; прозорості фінансування виборчих кампаній; вільного волевиявлення виборців, відсутності тиску на них та підкупу; заборона використання ресурсів влади на користь певних суб'єктів виборчого процесу; забезпечення діяльності ЗМІ у межах законодавства України.

Підготовка проектів законів, прийняття нормативних актів, контроль за виконання вимог, які в них містяться, належать до важливих елементів механізмів реформування виборчої системи нашої держави.

7. З'ясовано, що процес постійного реформування виборчого законодавства негативно впливає на практику його реалізації. Як відомо, найбільш продуктивним є стабільне законодавство, а стабільним є те законодавство, яке найбільш адекватно відображає суспільні потреби та забезпечує ефективні механізми їх правового регулювання. Сучасне виборче законодавство України складається з масиву законів і нормативно-правових актів, які частково дублюються, а в деяких випадках мають відмінності там,

де повинен існувати єдиний підхід до правового регулювання.

Досвід України у проведенні виборів за змішаною системою показав, що ця система сприяє провладним партіям, які за рахунок зловживання адміністративним ресурсом в одномандатних округах можуть отримати значно більше місць в парламенті, ніж отримали б, якби вибори проводились за пропорційною системою з голосуванням у єдиному загальнодержавному окрузі за закриті партійні списки.

Першочерговим пріоритетом виборчої реформи в Україні сьогодні є реформування виборчої системи шляхом заміни існуючої паралельної виборчої системи на парламентських виборах на повноцінну систему пропорційного представництва з відкритими списками, як це було рекомендовано Венеціанською комісією та Парламентською асамблеєю Ради Європи. Нагальним є підвищення політико-правової культури учасників виборчого процесу, обов'язкове врахування як історичних, національних традицій, так і передового досвіду світової виборчої практики.

Основне завдання Української держави, державного управління на сучасному етапі полягає у тому, щоб забезпечити суспільну довіру до результатів виборів, як з боку своїх громадян, усіх учасників виборчого процесу, так і з боку міжнародної спільноти, через механізми активного залучення їх до виборчого процесу на всіх етапах.

Пропорційна виборча система з відкритими списками дозволила б усунути ряд недоліків чинної в нашій державі змішаної виборчої системи:

- мінімізується вплив корупційних схем та суттєво знизяться шанси того, що партії зможуть провести до ВРУ непрофесійних до депутатської роботи кандидатів;
- зросте загальна зацікавленість громадян до виборчого процесу, виборці будуть ретельно підходити до вибору достойного кандидата;
- за такою виборчою системою установлюється прямий зв'язок між конкретним кандидатом та виборцем, тому що виборці знають за кого вони голосують;

- зросте конкуренція у самій партії, кожний активний політик змушений буде працювати так, щоб його обрали виборці, а не думати як купити «прохідні» місця.

8. Проаналізовано головний виборчий документ, який вдосконалить виборче законодавство України, а саме Виборчий кодекс. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення Виборчого Кодексу відповідно до пропозиції Президента України та пропозицій ЦВК. А саме: впровадження пропорційної системи з відкритими списками, відкритість фінансування політичних партій, вільний доступ громадян до виборчого процесу, затвердження механізму реалізації виборчих прав внутрішньо переміщених осіб, об'єктивність та прозорість висвітлення інформації під час виборчого процесу у ЗМІ, організації інституту регіональних представництв ЦВК для підвищення кваліфікації членів виборчих комісій усіх рівнів, з метою забезпечення законності у виборчому процесі, збільшити обсяг компетенції ЦВК щодо розгляду нею питань про порушення виборчого законодавства за власною ініціативою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз стану парламентського виборчого законодавства України: напрямки та шляхи його удосконалення згідно з рекомендаціями місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами та Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії). - [Електронний ресурс]. // Київ. - 2015. - Режим доступу: ips.ligazakon.net/docum.
2. Бабенко К. А. Конституційно-правове регулювання і розвиток виборчого права України. - [Електронний ресурс]. / К. А. Бабенко // Режим доступу: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/439-konstitutsijno-pravove-regulyuvannya-i-rozvitok-viborchogo-prava-ukrajini.html>.
3. Баймуратов М. Парламентська виборча система України: системний аналіз та шляхи вирішення проблеми / М. Баймуратов, І. Сліденко // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2008. - №4 (14). - С. 29-33.
4. Балабан Р. В. Теорія виборчої системи / Р. В. Балабан // К.: Либідь. - 2007. - 112с.
5. Барабаш О. Новий виборчий кодекс - «троянський кінь» і системна загроза для української демократії. - [Електронний ресурс] / Укрінформ. - 2018. - Режим доступу: www.google.com.ua/amp/s/www.ukrinform.ua/amp/rubric-politics/2464929-novij-viborcij-kodeks-troanskij-kin-i-sistemna-zagroza-dla-ukrainskoi-demokratii.html.
6. Батура С. Політико-правові особливості становлення виборчої системи в Україні. - [Електронний ресурс]. / С. Батура // Віче. - 2012. - №22. - Режим доступу: <http://veche.kiev.ua/journal/3383/>.
7. Богашева Н. Законодавче регулювання виборів в Україні: проблеми стабільності. - [Електронний ресурс]. / Н. Богашева // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2014. - №2. - С.32 — 38. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_2_9.
8. Богашева Н. Еволюція виборчої системи в Україні. -

[Електронний ресурс]. / Н. Богашева, Ю. Ключковський // Ін-т виборчого права. - 2006. - Режим доступу: <http://www.eli.org.ua/press/>.

9. Богомолець О. Оновлення влади - через зниження прохідного бар'єра на виборах. - [Електронний ресурс]. / О. Богомолець // Режим доступу: URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/bogomolec/54613e67>.

10. Бойко Н. Р. Виборча адміністрація: до питання «технічних кандидатів» на дострокових виборах Президента України 25 травня 2014 року / Н. Р. Бойко // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2014. - №3 (30). - С. 72-77.

11. Болдіжар С. М. Модернізація форми правління в Чеській Республіці в контексті європейської інтеграції: можливі уроки для України / С.М. Болдіжар // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2013. - №3 (27). - С. 51-54.

12. Бондарчук В. Виборча реформа в Україні та її вплив на політичний розвиток. Дослідження Європарламенту. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/viborcha-reforma-v-ukrayini-ta-yiyi-vpliv-na-politichnij-rozvitok-doslidzhennya-yevroparlamentu/>.

13. Бурда С. Я. Адміністративно-правова характеристика статусу суб'єктів виборчого процесу. - [Електронний ресурс]. / С. Я. Бурда // Науковий вісник. Серія юридична. - 2009. - №4. - С.111 - 118. - Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo/495-butyak/21379-2012-06-18-21-15-32/html>.

14. Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ. Місія спостереження за виборами. Україна. Парламентські вибори, 28 жовтня 2012 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/odhr/elections/94830>.

15. Виборче законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку. (Аналітичний звіт) // Харків, Яшма. - 2006. - 234 с.

16. Виборча реформа очима громадськості // Аналітичний звіт за результатами проекту «Організація широкого та відкритого громадського

обговорення питань удосконалення виборчого законодавства в Україні» (жовтень — листопад 2011р.). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.osce.org/uk/ukraine/107091?download=true>.

17. Від імені народу. Чому Україна терміново потребує реформи виборчої системи. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: voxukraine.org/uk/vid-imeni-narodu-chomu-ukrayina-terminovo-potrebuye-reformi-viborghoyi-sistem/.

18. Генералюк В. В. Правовий механізм як основна складова реформування виборчої системи України. - [Електронний ресурс]. / В. В. Генералюк // Культура народів Причорномор'я. - 2010. - №196, Т. 1. - С. 95 — 98. - Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/54585>.

19. Генералюк В. В. Механізми удосконалення виборчої системи України. - [Електронний ресурс]. / В. В. Генералюк // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: теорія і практика». - 2010. - №1. - Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10gvvvsu.pdf>.

20. Гербут Н. Вплив виборчих систем на гендерне представництво у Верховній Раді України. - [Електронний ресурс]. / Н. Гербут // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. - 2015. - №2 (76). - С. 266 - 280. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2015_2_20.

21. Дослідження найбільш поширених у світі пропорційних виборчих систем і перспектив їх запровадження у національне державотворення та правотворення: Аналітична доповідь. - [Електронний ресурс]. / За заг. ред. к. філос. н. О. А. Фісуна. - 2007. - 120с. - Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/Harkiv/index.htm>.

22. Дробуш І. В. Перспективи ухвалення Виборчого кодексу України в контексті реформування виборчого законодавства. - [Електронний ресурс]. / І. В. Дробуш // Порівняльно-аналітичне право. - 2018. - №1. - С. 42 - 46. - Режим доступу: qa.oa.edu.ua/front/cv/iryna_drobush.

23. Енніс Д. Можливі наслідки впровадження пропорційної виборчої

системи з відкритими списками на виборах народних депутатів України / Девід Енніс, Денис Ковриженко // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2014. - №3 (30). - С. 58-65.

24. Європейська комісія «За демократію через право». (Венеційська комісія). Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні. - [Електронний ресурс]. // Право України. — 2011. - №10. - Режим доступу: [venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](http://venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr).

25. Журавський В. С. Яка виборча система найоптимальніша для сучасної України? / В. С. Журавський // Голос України. - 2011. - №94.

26. Заява про попередні висновки та результати. 27 жовтня 2014 року, Київ // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2014. - №3 (30). - С. 20-30.

27. Кальник В. В. Окремі аспекти адміністративно-правового статусу суб'єктів виборчого процесу. - [Електронний ресурс]. / В. В. Кальник // Актуальні проблеми держави і права: Одеса. - 2014. - №71. - С. 32 — 37 - Режим доступу: <http://hdl.handle.net/11300/4931>.

28. Кальченко С. Дослідження новел законодавства щодо відповідальності за порушення виборчого законодавства / С. Кальченко // Вибори та демократія. - 2006. - №1 (7). - С. 126-140.

29. Климкова І. І. Вибори і виборчі системи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. І. Климкова, М. А. Остапенко // Київ, ДП «Видавничий дім «Персонал». - 2011. - 160с.

30. Ключковський Ю. Виборчі системи та українське виборче законодавство / Ю. Ключковський // К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія». - 2011. - С. 76.

31. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія / Ю. Б. Ключковський // Київ. Ваіте. - 2018. - 908с.

32. Кобиржицький В. В. Мажоритарна і пропорційна виборчі системи: переваги та недоліки. - [Електронний ресурс]. / В. В. Кибиржицький // Укр. наук. ж. «Освіта регіону». - 2016. - № 4. - Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/73>.

33. Ковальчук О. Б. Засади виборчого процесу в Україні: конституційно-правовий аспект. - [Електронний ресурс]. / О. Б. Ковальчук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. - 2015. - №825. - С. 85 - 89. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_16.

34. Когутюк В. Ю. Понятійно - категорійний апарат державного управління виборчим процесом на засадах європейських стандартів. - [Електронний ресурс]. / В. Ю. Когутюк // Теорія та практика державного управління. - 2015. - № 2 (49). - С. 1 - 6. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2015_2_19.

35. Колодій А. Ф. Управління виборчим процесом як складова демократичного врядування (на прикладі виборів народних депутатів України): наук. розробка / А. Ф. Колодій, М. А. Наход. - К.: НАДУ. - 2012. - 68с.

36. Конотопцев О. Партійно - пропорційна виборча система доцільність і своєчасність / О. Конотопцев // Аспекти самоврядування. - 2005. - №6 (32). - С. 1-6.

37. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР в ред. Від 21 лютого 2019. - [Електронний ресурс]. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30. - 141с. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

38. Кочубей Л. О. Виборчі технології навч. посібник для студ. вищих навч. Закл. / Л. О. Кочубей // К. : Український цент політичного менеджменту. - 2008. - 332с.

39. Кресіна І. О. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми / І. О. Кресіна, Є. В. Перегуда // Інститут держави і права ім. В. М.

Корецького НАН України. - К. - 2003. - 366с.

40. Магера А. У полі зору - виборче законодавство: обговорення, рекомендації, висновки / А. Магера, Ж. Усенко-Чорна, Ю. Ключковський, Г. Крючков // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2013. - №3 (27). - С. 16-23.

41. Майданник О. О. Перспективи розвитку виборчої системи України. - [Електронний ресурс]. / О. О. Майданник // Порівняльно — аналітичне право. - 2018. - №3. - С. 74 - 78. - Режим доступу: par.in.ua/3_2018/20.pdf.

42. Мельник І. Відкриті партійні списки як у Польщі. - [Електронний ресурс]. / І. Мельник // Збруч. - 2014. - Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/25393>.

43. Мельник І. Порівняльний аналіз законодавчої бази електоральної участі України та Федеративної республіки Німеччина. - [Електронний ресурс]. / І. Мельник // Політичний менеджмент. - 2012. - № 4-5. - С. 227 — 237. - Режим доступу: ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/melnyk_porivnialnyi.pdf.

44. Міллер К. П'ять головних висновків із парламентських виборів в Україні. - [Електронний ресурс]. / К. Міллер // Радіо Свобода. - Режим доступу: www.radiosvoboda.org/a/pjat-vysnovkiv-iz-parlamentskykh-vyboriv/30069146.html.

45. Мойсієнко В. Нормативно-правове закріплення підстав і порядку визнання виборів недійсними у законодавстві України / В. Мойсієнко // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2013. - №3 (27). - С. 34-39.

46. Наход М. А. Фактори та критерії розробки виборчих систем, їх значення для управління виборчим процесом. - [Електронний ресурс]. / М. А. Наход // Актуальні проблеми державного управління. - 2011. - №2 (40). - С. 1 — 9. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2011_2_44.

47. Наход М. Проблеми становлення та реформування виборчої системи для проведення виборів народних депутатів України. - [Електронний

ресурс]. / М. Наход // Демократичне врядування. - 2011. - № 7. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_10.

48. Наход М. А. Взаємозв'язок виборчих систем з моделями управління виборчим процесом у європейських країнах / М. А. Наход // Збірник наукових праць ЛРІДУ НАДУ «Ефективність державного управління». - 2011. - №26. - С. 84-92.

49. Новиков О. В. Пропорційна система відкритих списків в Україні — перспектива чи реальність?. - [Електронний ресурс]. / О. В. Новиков, А. М. Андрійцьо // Молодий вчений. - 2017. - №11 (51). - С. 958-962. - Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15090>.

50. Олексенко В. О. Оптимізація виборчої системи у контексті стабілізації політичної системи України. - [Електронний ресурс]. / В. О. Олексенко // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. - 2015. - №3/4 (27/28). - С.28 - 31. - Режим доступу: visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/78933.

51. Панчишин Р. Удосконалення законодавства у сфері призначення та проведення виборів в об'єднаних територіальних громадах. - [Електронний ресурс]. / Р. Панчишин // Підприємництво, господарство і право. - 2018. - №7 (269) - С. 139 — 143. - Режим доступу: ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/2933.

52. ПАРЄ: Український народ заслуговує на кращі вибори. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/10/29/6976100/>.

53. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії. Монографія. - [Електронний ресурс]. - 2007. - Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/Kudr_mon/index.htm.

54. Пирога І. С. Пропорційна виборча система в одномандатних округах / І. С. Пирога, С. С. Пирога // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2014. - №3 (30). - С. 66-71.

55. Позачергові вибори народних депутатів України 2019. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp001.html.

56. Пономарьова Г. П. Виборчі системи для проведення місцевих виборів: досвід країн вишеградської групи. - [Електронний ресурс]. / Г. П. Пономарьова, А. В. Матвейчук, А. В. Матвейчук // Форум права. - 2018. - №2. - С. 115 - 123. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

57. Пономарьова Г. Застосування змішаної виборчої системи: вибори народних депутатів України 2002р. - [Електронний ресурс]. / Г. Пономарьова // Вісник Академії правових наук України. - 2009. - № 3 (58). - С. 115 - 126. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2009_3_11.

58. Прийнято Виборчий кодекс України. Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]. // Юридична Газета online - Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/golovna/priinyuato-viborchiy-kodeks-ukrayini.html>.

59. Приходько Х. Конституційно-процесуальні технології у виборчому законодавстві: до постановки проблеми / Х. Приходько // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2013. - №2 (26). - С. 38-43.

60. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 2012 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4061-17/ed20120125>.

61. Про вибори Президента України: Закон України від 1999 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/annot/474-14>.

62. Про місцеві вибори: Закон України від 2015 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19/sp:info->.

63. Про пропозиції щодо вдосконалення Виборчого кодексу України, повернутого з пропозиціями Президента України для повторного розгляду Верховною Радою України: Постанова Центральної виборчої комісії 11.11.2019 №1954 - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.cvk.gov.ua/pls/acts/showcard9920.html?id=47606&what=0.

64. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 2004 року. -

[Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15/print144087113377542>.

65. Райковський Б. Еволюція виборчих прав у контексті становлення сучасних демократій / Б. Райковський // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2007. - №3 (9). — С. 32-37.

66. Райковський Б. Вибори як предмет політологічного аналізу / Б. Райковський // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2008. - №3 (13). - С. 56-61.

67. Резолюція 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a19.

68. Реформування українського виборчого законодавства // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2014. - №3 (30). - С. 10-11.

69. Рогачук Д. Виборча система в заручниках влади. Чому президенти не хочуть пропорційної системи?. - [Електронний ресурс]. / Д. Рогачук // Вибори вибори. - Режим доступу: vybory.pravda.com.ua/articles/2018/09/6/7149736/.

70. Романюк П. В. Реформування виборчого законодавства: сучасні виклики та перспективи. - [Електронний ресурс]. / П. В. Романюк // Сучасні проблеми виборчого права і методологія його викладання у вищих навчальних закладах України: тези доп. Міжнар. наук. конф. - Київ. - 2017. - С. 228 - 231 - Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14424>.

71. Росенко М. І. Абсентеїзм та його вплив на становлення парламентаризму. - [Електронний ресурс]. / М. І. Росенко // Публічне управління: теорія та практика. Суспільна політика. - 2011. - С. 99 - 105. - Режим доступу: kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/2/06.pdf.

72. Савченко І. До пошуку оптимальної виборчої системи: відкриті списки / І. Савченко, Д. Прокопчук // Наукові записки. - 2010. - №50. - С. 176 - 185.

73. Савчин М. Політичні партії та виборчі системи: спроби

конституційної інженерії у контексті сучасного конституціоналізму / М.Савчин // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2008. - №3 (13). - С. 62-75.

74. Савчук Т. «Найбільша політична розправа зі старими елітами» - західні оглядачі про вибори. - [Електронний ресурс]. / Т. Савчук // Радіо Свобода. - 2019. - Режим доступу: www.radiosvoboda.org/a/zakhidni-ohliadachi-pro-vybory/30068950.html.

75. Скубішевський М. Чому Україні потрібна мажоритарна виборча система з обранням депутатів у два тури. - [Електронний ресурс]. / М. Скубішевський // Тексти.org.ua. - Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/55332/Chomu_Ukrajini_potribna_mazhorytarna_vyborcha_systema_z.

76. Сліденко І. Концептуальні міркування з приводу доктринальних засад парламентської виборчої системи в Україні / І. Сліденко // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2013. - №2 (26). - С. 48-52.

77. Смолінська Д. В. Еволюція виборчого законодавства в Україні. - [Електронний ресурс]. / Д. В. Смолінська // Київський національний торговельно-економічний університет. - Київ. - 2014. - Режим доступу: sworld.education/konfer36/595.pdf.

78. Співак В. І. Правова культура виборів в Україні: Теорія і практика / В. І. Співак // Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. - К.: Юридична думка - 2006. - 156с.

79. Спільний висновок щодо проекту змін до законодавства про вибори народних депутатів України // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2013. - №3 (27). - С. 55-66.

80. Ставнійчук М. Виборчий кодекс - тест на політичну зрілість. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL:<http://ukr.lb.ua/news/2016/05/10>.

81. Ставнійчук М. І. Коментар до Закону України «Про вибори народних депутатів України» / Ставнійчук М. І., Мельник М. І. // К.: Атіка. - 2002. – С. 14.

82. Судрієтт Р. У. Технології голосування: життєво важливий

інструмент для учасників виборів / Річард У. Судрієтт // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2013. - №3 (27). - С. 27-33.

83. Турчинов К. Окремі недоліки національного виборчого законодавства в контексті європейської інтеграції України. - [Електронний ресурс]. / К. Турчинов // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2015. - №3. - С. 14 - 19. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2015_3_5.

84. Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» від 27.11.2014.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/n0001001-15>.

85. Чи закріплена виборча система в конституціях європейських країн?.- [Електронний ресурс]. // Опора. - 2019. - Режим доступу: www.opora.ua.org/news/parliament/rada_9/19469-chi-zakriplena-viborcha-sistema-v-konstitutsiiakh-ievropeiskikh-krayin.

86. Чоловська О. П. Теоретико-методологічні особливості та компоненти порівняльного аналізу функціонування виборчих систем на місцевому рівні. - [Електронний ресурс]. / О. П. Чоловська // Вісник Дніпропетровського університету: Філософія. Соціологія. Політологія. - 2017. - №2. - С. 54 - 62. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2017_2_8.

87. Чорноус Г. Жінки в політиці. Рада схвалила гендерні квоти - як вони змінять парламент?. - [Електронний ресурс]. / Г. Чорноус // BBC News Україна. - Режим доступу: www.google.com.ua/amp/features-48637941.

88. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні: Монографія / Ю. Шведа // Львів. - 2010. - 462с.

89. Шведа Ю. Мажоритарні системи абсолютної. Відносної та кваліфікованої більшості. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://yuriy-shveda.com.ua/en/communion/vyborchi-systemy/950-majoritarians.html>.

90. Шестак Н. Емпіричні методи дослідження політичних партій та

партійних систем. - [Електронний ресурс]. / Н. Шестак // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. - 2014. - №5. - С.144-155. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2014_5_18.

91. Шумляк О. Еволюція інституту реєстрації виборців в аспекті становлення і розвитку виборчого процесу в Україні (дорадянський період) / О. Шумляк // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2007. - №3 (9). — С. 81-87.